

:«

»

.

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 4(18)

Київ 2019

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» представлено в: **Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2019

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2019

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гиренко Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дерев'янко Богдан Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, доцент, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, Заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Іржі Зіха — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

№ 4 (18)

2019
червень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Верголяс Олександр Олександрович**
СПЕЦІАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ
НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ 7
- Кравченко Інна Анатоліївна, Колодочка Ольга Євгенівна**
МІСЦЕ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМАНА У СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ 17
- Матвійчук Анатолій Васильович**
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ ЗДІЙСНЕННЯ МІСЦЕВИМИ ДЕРЖАВНИМИ
АДМІНІСТРАЦІЯМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ 23

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

- Гиренко Інна Володимирівна**
ЩОДО ПИТАННЯ ПРИНЦИПІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА В ЄС 29

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

- Антонюк Святослав Аркадійович**
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА
У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 34

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

- Шапенко Людмила Олександрівна, Ткаченко Євгенія Миколаївна**
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ 43

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

- Басай Наталія Михайлівна**
ДОГОВІР СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: ПРАВОВА ПРИРОДА 50
- Січко Дмитро Сергійович**
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДІЯЛЬНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ З ОДНИМ УЧАСНИКОМ 55

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Vergolyas Aleksander

SPECIAL INFORMATION OPERATIONS IN THE SYSTEM OF MEANS OF COUNTERACTING
THREATS TO NATIONAL SECURITY OF UKRAINE 7

Kravchenko Inna, Kolodochka Olga

PLACE OF THE OMBUDSMAN INSTITUTE IN THE SYSTEM OF DISCRIMINATION INFLUENCE... 17

Matviychuk Anatoliy

THEORETICAL AND LEGAL BASIS FOR MONITORING THE IMPLEMENTATION BY LOCAL
GOVERNMENT ADMINISTRATIONS GOVERNMENT REGULATORY POLICY 23

INTERNATIONAL LAW

Gyrenko Inna

PRINCIPLES IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE EU 29

JUDICATURE; PROSECUTION AND ADVOCACY

Antoniuk Sviatoslav

SECUREMENT LEGAL GUARANTEES OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF A LAWYER IN CIVIL
LEGAL PROCEEDINGS OF UKRAINE 34

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Shapenko Liudmyla, Tkachenko Evgenia

THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF DIGITAL ECONOMY
IN UKRAINE..... 43

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Basai Nataliia

SURROGATE MOTHERHOOD TREATY: LEGAL NATURE..... 50

Sichko Dmytro

THE LEGAL REGIME OF JOINT STOCK COMPANIES WITH A SINGLE SHAREHOLDER 55

УДК 681.3

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Верголяс Олександр Олександрович
виконавчий директор
ІА «Петро і Мазепа медіа»
Верголяс Александр Александрович
исполнительный директор
ИА «Петр и Мазепа медиа»
Vergolyas Aleksander
CEO
Peter and Mazepa Media IA

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-4-5237

СПЕЦІАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ОПЕРАЦИИ В СИСТЕМЕ СРЕДСТВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ УГРОЗАМ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

SPECIAL INFORMATION OPERATIONS IN THE SYSTEM OF MEANS OF COUNTERACTING THREATS TO NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Анотація. В цій статті проаналізовано роль та місце спеціальних інформаційних операцій в системі засобів протидії загрозам національній безпеці України, яка включає такі групи основних засобів (заходів) протидії традиційним і новим загрозам національній безпеці: політико-дипломатичні; військові; правові (законодавчі); інформаційно-психологічні; економічні; науково-технологічні; організаційні (адміністративні й процедурні); фізичні; технічні (апаратні й програмні) тощо. Визначено, що спеціальні інформаційні операції становлять самостійний засіб реалізації заходів інформаційно-психологічного спрямування, а також можуть розглядатися як допоміжний засіб в реалізації політичних, економічних, військових та інших заходів, які без належної інформаційної підтримки приречені на неуспіх. При цьому спеціальні інформаційні операції можуть реалізовуватись не лише при забезпеченні інформаційної, але й інших складових національної безпеки, яка є складним та багатоаспектним феноменом. Як інформаційно-правове явище, спеціальні інформаційні операції класифікуються за спрямуванням, аспектами, типом та видом, а також характеризуються розгалуженим спектром методів, що можуть застосовуватись у ході їх проведення, відтак у статті досліджена система спеціальних інформаційних операцій. Зокрема, спеціальні інформаційні операції як засіб протидії загрозам національній безпеці характеризується двома аспектами – розвідувальним, що забезпечує збір розвідувальної інформації про супротивника та здійснення необхідного впливу на нього, та контррозвідувальним, який пов'язаний із захистом власної інформації, інформаційної інфраструктури й протидією спеціальним інформаційним операціям супротивника. За типом можуть бути класифіковані наступні спеціальні інформаційні операції: операції, об'єктом (ціллю) яких є конкретна особа або визначене коло осіб; операції, спрямовані на ініціювання, зміну напрямку розвитку, припинення чи «розмиття» певного процесу, явища чи події; «спін-операції». За видом можна виділити наступні спеціальні інформаційні операції: в новинарній сфері; в комунікативній сфері; в науковій та культурній сфері. Проведення спеціальних інформаційних операцій як наступального, так і оборонного спрямування характеризується розгалуженою системою методів, до якої входять зокрема, методи електронної та радіоелектронної боротьби, боротьби з комунікаційними системами, криптографічної боротьби, методи інформаційно-психологічного впливу, «війни культур», методи «хакерської боротьби», методи «кібернетичної»

або «мережної боротьби», методи економічного інформаційного протиборства тощо. Крім того, у статті також окреслені перспективи вдосконалення інформаційно-правового забезпечення спеціальних інформаційних операцій, які в сучасних умовах залежать передусім від формування належного правового підґрунтя їх проведення.

Ключові слова: спеціальні інформаційні операції, загрози, національна безпека, контррозвідувальні, розвідувальні, оборонні, наступальні, система.

Аннотация. В этой статье проанализированы роль и место специальных информационных операций в системе средств противодействия угрозам национальной безопасности Украины, которая включает такие группы основных средств (мероприятий) противодействия традиционным и новым угрозам национальной безопасности: политико-дипломатические; военные; правовые (законодательные) информационно-психологические; экономические; научно-технологические; организационные (административные и процедурные) физические; технические (аппаратные и программные) и др. Определено, что специальные информационные операции составляют самостоятельное средство реализации мероприятий информационно-психологического направления, а также могут рассматриваться как вспомогательное средство в реализации политических, экономических, военных и других мероприятий, которые без надлежащей информационной поддержки обречены на неудачу. При этом специальные информационные операции могут реализовываться не только при обеспечении информационной, но и других составляющих национальной безопасности, которая является сложным и многоаспектным феноменом. Как информационно-правовое явление, специальные информационные операции классифицируются по направлению, аспектам, типам и видам, а также характеризуются разветвленным спектром методов, которые могут применяться в ходе их проведения, поэтому в статье исследована система специальных информационных операций. В частности, специальные информационные операции как средство противодействия угрозам национальной безопасности характеризуется двумя аспектами – разведывательным, который обеспечивает сбор разведывательной информации о противнике и осуществления необходимого воздействия на него, и контрразведывательным, связанным с защитой собственной информации, информационной инфраструктуры и противодействием специальным информационным операциям противника. По типу могут быть классифицированы следующие специальные информационные операции: операции, объектом (целью) которых конкретное лицо или определенный круг лиц; операции, направленные на инициирование, изменение направления развития, прекращение или «размытие» определенного процесса, явления или события; «спин-операции». По виду можно выделить следующие специальные информационные операции: в новостной сфере; в коммуникативной сфере; в научной и культурной сфере. Проведение специальных информационных операций как наступательного, так и оборонительного характера характеризуется разветвленной системой методов, в которую входят в том числе, методы электронной и радиоэлектронной борьбы, борьбы с коммуникационными системами, криптографической борьбы, методы информационно-психологического воздействия, «войны культур», методы «хакерской борьбы», методы «кибернетической» или «сетевой борьбы», методы экономического информационного противоборства и др. Кроме того, в статье также обозначены перспективы совершенствования информационно-правового обеспечения специальных информационных операций, которые в современных условиях зависят прежде всего от формирования надлежащего правового основания их проведения.

Ключевые слова: специальные информационные операции, угрозы, национальная безопасность, контрразведывательные, разведывательные, оборонительные, наступательные, система.

Summary. This article analyzes the role and place of special information operations in the system of countering threats to the national security of Ukraine, which includes such groups of fixed assets (measures) to counteract traditional and new threats to national security: political and diplomatic; military; legal (legislative) information-psychological; economic; scientific and technological; organizational (administrative and procedural) physical; technical (hardware and software), etc. It has been determined that special information operations constitute an independent means of implementing information and psychological activities, and can also be considered as an auxiliary tool in implementing political, economic, military and other activities that, without proper information support, are doomed fail. At the same time, special information operations can be realized not only in providing information, but also other components of national security, which is a complex and multidimensional phenomenon. As an informational-legal phenomenon, special information operations are classified according to direction, aspects, types and so on, and are also characterized by an extensive range of methods that can be used during their implementation; therefore, the article examines a system of special information operations. In particular, special information operations as a means of countering threats to national security are characterized by two aspects – intelligence, which collects intelligence information about the enemy and exerts the necessary influence on him, and counterintelligence, related to the protection of the own information, information infrastructure and opposition to enemy's special information operations. The following special information operations can be classified by type: operations whose object (purpose) is a specific person or a certain circle of persons; operations

aimed at initiating, changing the direction of development, termination or «blurring» of a certain process, phenomenon or event; «spin operations». By the form of the following special information operations can be identified: in the news area; in the communicative sphere; in the scientific and cultural field. Conducting special information operations both offensive and defensive is characterized by an extensive system of methods, including, inter alia, electronic and electronic warfare methods, communication systems, cryptographic control methods, informational and psychological impact methods, «war of cultures», «hacker fight», methods of «cybernetic» or «network struggle», methods of economic informational confrontation, etc. In addition, the article also marks the perspective willow improvement of information- legal providing special information operations, which in the present conditions depend primarily on the formation of an appropriate legal basis for their implementation.

Key words: special information operations, threats, national security, counterintelligence, reconnaissance, defense, offensive, system.

Постановка проблеми. Відповідно до визначення, наведеного у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», загрози національній безпеці України — це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [1]. Ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» також передбачає, що документом, який визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та слугує основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки, виступає Стратегія національної безпеки України [2]. Актуальні загрози національній безпеці України в інформаційній сфері визначені також у п. 4 Доктрини інформаційної безпеки України [3].

Відповідні переліки загроз національній безпеці не є вичерпними і включають найбільш актуальні загрози поточного періоду. Втім слід зауважити, що всі відповідні загрози обумовлюють необхідність вжиття заходів реагування у вигляді спеціальних інформаційних операцій (далі — СІО), тож далі доцільно зосередитись на місці СІО в системі засобів протидії загрозам національній безпеці України.

Стан дослідження. Дослідженням широкого спектру питань протидії загрозам національній безпеці займалися такі науковці як О. Бандурка, Я. Вішняков, В. Горбулін, Г. Горшенков, В. Дрьомін, М. Зеленков, І. Івченко, А. Качинський, М. Клейменов, О. Костенко, О. Литвак, Н. Луман, В. Лунєєв, В. Максимов, М. Мельник, Г. Новицький, В. Плешаков, О. Фомін, С. Шабанов, А. Шаваєв, М. Шелухін та інші. При цьому проблематиці проведення СІО приділяли увагу у своїх працях Г. Почепцов, М. Стрельбицький, В. Пилипчук, М. Шилін, А. Марущак, О. Морозов, В. Ліпкан, О. Литвиненко, І. Слюсарчук, М. Чеховська, Ю. Лапутіна, Н. Іванова, В. Панченко та інші. Водночас, у науковій літературі місце СІО в системі засобів протидії загрозам

національній безпеці України окреслено недостатньо чітко, що зумовлює актуальність цієї статті.

Мета статті полягає у з'ясуванні місця СІО в системі засобів протидії загрозам національній безпеці України.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні можуть бути виділені такі групи основних засобів (заходів) протидії традиційним і новим загрозам національній безпеці: політико-дипломатичні; військові; правові (законодавчі); інформаційно-психологічні; економічні; науково-технологічні; організаційні (адміністративні й процедурні); фізичні; технічні (апаратні й програмні) тощо.

До політико-дипломатичних заходів протидії загрозам національній безпеці можуть бути віднесені: формування державної політики забезпечення національної безпеки; зустрічі глав держав, урядів, політичних делегацій; перемовини та консультації щодо встановлення чи активізації міждержавних відносин; проведення нарад, конференцій щодо встановлення військово-політичних союзів, керівництва ними, оцінки загроз та вироблення спільних дій; використання міжнародних інститутів (ООН, ОБСЄ тощо) для застосування санкцій до держав, що дестабілюють міжнародну обстановку; перемовини з питань, що викликають напруженість у міждержавних відносинах; заходи щодо зміцнення довіри; планування, перенесення й скасування візитів політичних лідерів, державних делегацій; передача керівництву держав, дипломатичним службам нот, вимог, меморандумів, роз'яснень у зв'язку із певними ситуаціями; розрив дипломатичних відносин тощо.

Військові заходи протидії загрозам національній безпеці включають: демонстрацію переходу регулярних збройних сил на штати воєнного часу, резерву на воєнний стан; формування нових з'єднань і частин; передислокація й розосередження збройних сил, сил і засобів військової авіації й флоту; демонстрація оперативного розгортання з'єднань і частин уздовж державного кордону; приведення стратегічних озброєнь у вищий ступінь бойової готовності; підтримка

бойового потенціалу, бойової й мобілізаційної готовності військових формувань і органів військового командування на необхідному рівні; безпосередні військові дії, акції та операції тощо.

До правових заходів протидії загрозам національній безпеці належать закони, укази й інші нормативно-правові акти національного законодавства, що визначають правове поле забезпечення національної безпеки та структурують правопорядок в цілому. Це вимоги дотримання норм міжнародного права, положень міждержавних договорів і угод; підписання двосторонніх і багатосторонніх договорів і угод щодо врегулювання правових взаємин; використання юридичних засобів і між народів правових інституцій (Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини тощо). Правові заходи також включають різноманітні заходи ліцензування, сертифікації та атестації технічних та програмних засобів, що використовуються в системі забезпечення національної безпеки.

Інформаційно-психологічні заходи протидії загрозам національній безпеці можуть знаходити прояв у формі пропаганди необхідності дотримання міжнародних договорів і угод, інформаційно-психологічного впливу на держави з метою втримати їх від надання допомоги країнам, що провокують конфлікт або беруть участь у цьому конфлікті, інформування населення й збройних сил про причини й дійсні цілі конфлікту, інформаційно-психологічні операції із запобігання розпалення міжнародної ворожнечі, інших деструктивних настроїв і дій тощо.

Різновидом інформаційно-психологічних заходів можуть вважатися так звані морально-етичні заходи забезпечення національної безпеки, до яких належать норми поведінки, що традиційно склалися у суспільстві. Ці норми здебільшого не є обов'язковими, на відміну від вимог нормативних актів, однак, їхнє недотримання веде звичайно до падіння авторитету або престижу людини, групи осіб або організації, а дотримання чинить профілактичний вплив на оточуючих. Морально-етичні норми можуть бути неписаними (наприклад, загальноновизнані норми чесності, патріотизму тощо), або писаними, тобто оформлені у певний звід (статут, кодекс поведінки тощо) правил або приписань. Морально-етичні засоби забезпечення національної безпеки також закладають засади для подальшого юридичного оформлення відповідних норм поведінки, а відтак — можуть трансформуватися на правові засоби.

Економічні заходи протидії загрозам національній безпеці включають в себе нейтралізацію несприятливих впливів на економіку країни шляхом вжиття відповідних заходів на дискримінаційні дії іноземних

держав у торгово-економічній, науково-технічній, фінансовій та інших сферах, введення ембарго, вжиття заходів тарифного й нетарифного регулювання, підвищення стійкості банківського сектору, що включає можливість виникнення системних криз, підвищення ефективності валютного регулювання й валютного контролю, боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, нелегальним вивозом капіталу а також боротьби з фінансуванням терористичних організацій, забезпечення ефективного використання всіх видів ресурсів (трудових, природних, інтелектуальних, інформаційних, фінансових тощо), підвищення конкурентоздатності на основі технічної модернізації національної промисловості, створення умов для досягнення рівня і якості життя населення, що гарантують соціальну злагоду і політичну стабільність у країні, створення необхідного й достатнього державного матеріального резерву (потужностей і матеріалів) для забезпечення мобілізаційних потреб, а також стратегічних запасів матеріальних ресурсів для протидії різким кон'юнктурним коливанням на світових товарних і фондових ринках, створення законодавчих і економічних умов зниження криміналізації суспільства, господарсько-фінансової діяльності тощо [4].

Науково-технологічні заходи протидії загрозам національній безпеці — це, зокрема, забезпечення на основі державної інноваційної політики реалізації стратегічних національних пріоритетів, що включають підвищення якості життя населення, досягнення економічного росту, розвиток фундаментальної науки, освіти, культури, забезпечення оборони й безпеки країни. Це також різнопланові технологічні рішення й прийоми, засновані на використанні структурної, функціональної, інформаційної, часової надмірності тощо, які спрямовані на зменшення можливості здійснення суб'єктами забезпечення національної безпеки помилок і порушень у рамках наданих їм прав і повноважень.

Організаційні заходи протидії загрозам національній безпеці необхідні для забезпечення ефективного застосування інших заходів і засобів захисту в частині, що стосується регламентації дій виконавців. Зокрема, в інформаційному аспекті — це заходи адміністративного й процедурного характеру, що регламентують процеси функціонування систем обробки даних, використання їх ресурсів, діяльність обслуговуючого персоналу, а також порядок взаємодії користувачів і обслуговуючого персоналу із системою таким чином, аби найбільшою мірою ускладнити або виключити можливість реалізації загроз безпеці або знизити розмір втрат у випадку їх реалізації.

Фізичні заходи протидії загрозам національній безпеці засновані на застосуванні різного роду механічного, електро- або електронно-механічного обладнання і споруд, спеціально призначених для створення фізичних перешкод на можливих шляхах проникнення й доступу потенційних порушників до компонентів об'єктів або систем, що й захищаються (зокрема — об'єктів критичної інфраструктури), а також засобів візуального спостереження, зв'язку й охоронної сигналізації.

Технічні заходи протидії загрозам національній безпеці пов'язані із використанням різного електронного обладнання і спеціальних програм, що входять до складу комплексів засобів захисту або виконують функції захисту. Зокрема, військово-технічні заходи передбачають створення й підтримку цілісної системи озброєння держави, що становить взаємопов'язану сукупність озброєння Збройних сил, інших військових формувань, органів, що забезпечує вирішення завдань оборонної безпеки країни на необхідному рівні. Цей рівень досягається в тому числі реалізацією військово-технічної політики — системи поглядів і практичних дій, реалізованих органами державної влади з метою військово-технічного забезпечення національної безпеки.

Організаційні й технічні заходи протидії загрозам національній безпеці можуть утворювати групу організаційно-технічних засобів забезпечення національної безпеки, яка включає:

- комплекс організаційних заходів (внутрішні правила, режими, регламенти тощо) і технічних засобів (використання програм і приладів для протидії загрозам національній безпеці);
- розробку (створення нових), експлуатацію й удосконалення вже наявних засобів протидії загрозам національній безпеці;
- перманентний контроль над дієвістю заходів протидії загрозам національній безпеці, який передбачає застосування відповідних методик оцінювання.

Кожна з груп заходів протидії загрозам національній безпеці залежно від характеру джерел загроз має зовнішній і внутрішній аспекти. Залежно від об'єкту національної безпеки, життєво важливі інтереси якого захищаються від внутрішніх і зовнішніх загроз, відповідні заходи реалізуються у площині забезпечення безпеки особистості, суспільства, держави тощо.

В цілому система заходів протидії загрозам національній безпеці вибудовується і функціонує відповідно до наступних основних принципів: законності; системності; комплексності; наступності і безперервності; своєчасності; постійного удосконалювання; розумної достатності заходів; персональної відпові-

дальності; поділу функцій; мінімізації дискреційних повноважень; взаємодії та співробітництва складових сектору безпеки і оборони та інших суб'єктів; гнучкості системи захисту; відкритості алгоритмів і механізмів захисту; простоти застосування засобів захисту; наукової обґрунтованості і технічної придатності до реалізації; спеціалізації й професіоналізму; взаємодії й координації; обов'язковості контролю.

При цьому взаємодія відповідних заходів «в середині» системи відбувається наступним чином:

- нормативні й організаційно-розпорядчі документи розробляються та приймаються з урахуванням та на основі існуючих норм моралі й етики;
- організаційні заходи забезпечують виконання існуючих нормативних актів і будуються з урахуванням існуючих правил поведінки, прийнятих у державі, органі, організації, установі тощо;
- втілення організаційних заходів вимагає розробки відповідних нормативних і організаційно-розпорядчих документів;
- для ефективного застосування організаційні заходи повинні бути підтримані фізичними й технічними засобами;
- застосування й використання технічних засобів захисту вимагає відповідної організаційної підтримки.

При цьому слід враховувати, що правові заходи мають подвійну природу, і можуть розглядатися як з точки зору форми (тоді мова йде про логічний взаємозв'язок: «правові-організаційні-технічні й фізичні заходи», за якого презюмується, що правове підґрунтя повинні мати політичні, військові, економічні та інші заходи), так і з точки зору змісту (як самостійна за змістовним наповненням група заходів). Це ж стосується також і заходів інформаційного характеру, які не лише становлять самостійну групу заходів протидії загрозам національній безпеці, але й забезпечують та супроводжують реалізацію інших заходів, а також забезпечують обмін інформацією між різними елементами системи відповідних заходів. Тож СІО в системі засобів протидії загрозам національній безпеці України посідають особливе місце — як самостійний засіб реалізації заходів інформаційно-психологічного спрямування і як допоміжний засіб в реалізації політичних, економічних, військових та інших заходів, які без належної інформаційної підтримки приречені на неуспіх. Слід також зауважити, що СІО можуть реалізовуватись не лише при забезпеченні інформаційної, але й інших складових національної безпеки, яка є складним та багатоаспектним феноменом.

СІО як засіб протидії загрозам національній безпеці характеризується двома аспектами — розвідувальним, що забезпечує збір розвідувальної інформації

про супротивника та здійснення необхідного впливу на нього, та контррозвідальним, який пов'язаний із захистом власної інформації, інформаційної інфраструктури й протидією СІО супротивника.

Розвідувальні СІО. Швидкий розвиток інформаційних технологій, зростання їх можливостей за одночасного зниження їх відносної вартості, передусім у галузі систем передачі й розподілу інформації, диктує усе більш гостру необхідність створення нової архітектури систем, призначених для збору й обробки інформації, у тому числі розвідувальної. Така архітектура повинна забезпечити об'єднання сенсорних систем, розподільників інформації й систем зброї, причому кожний з її елементів має бути здатен діяти автономно, маючи доступ до узагальнених інформаційних ресурсів. За таких умов перевага розвідувальних СІО над традиційною розвідкою полягає в тому, що вони забезпечують отримання й використання інформації в реальному або близькому до реального масштабі часу, використовуючи адаптовані алгоритми доведення ненадлишкової інформації до безпосередніх споживачів і осіб, що ухвалюють рішення. Для забезпечення проведення розвідувальних СІО потрібні наступні основні компоненти (під мережі [5]):

- розгалужена структура так званих «сенсорів» або «датчиків», які забезпечують збір актуальної інформації, необхідної для вирішення завдань сектору безпеки і оборони, в режимі реального часу;
- система інформаційних комунікацій, що забезпечує передачу інформації споживачам у реальному масштабі часу;
- автоматична або автоматизована система попереднього аналізу й розподілу інформації;
- система обробки, аналізу й підтримки прийняття рішень на всіх ієрархічних рівнях, аж до самих нижніх.

Контррозвідальні СІО. Якщо метою розвідувальних СІО є оперативний збір, обробка й доведення до кінцевого користувача максимально повної інформації про супротивника, то головна мета контррозвідальних СІО, відповідно, полягає в недопущенні одержання супротивником аналогічної інформації про власні сили й засоби або ж у її викривленні на кожному з рівнів системи збору розвіданих супротивника, у тому числі при передачі, проходженні й обробці інформації. Використання таких методів дозволяє підвищити керованість силами сектору безпеки і оборони, а також мінімізувати потенційні втрати у результаті протистояння. Іншим аспектом контррозвідальних СІО є захист власних засобів одержання інформації від засобів ураження й заходів протидії супротивника. Одним з найбільш ефектив-

них способів при цьому є спрощення й, відповідно, здешевлення систем до такого рівня, коли спроби їх фізичного знищення стають невиправдано витратними. Методи захисту інформації, що передбачають її викривлення, можуть виявитися найбільш ефективними в тому випадку, якщо відповідні дані виходять із розподілених систем інформації, що вимагають порівняння й доповнення даних різних джерел [6].

Зауважимо, що розвідувальний і контррозвідальний аспекти СІО проявляються на всіх етапах СІО незалежно від їх типу, виду та спрямування.

Так, О. Литвиненко у своїх наукових працях виділив наступні типи СІО:

- СІО, спрямовані проти суб'єктів прийняття рішень (наприклад, надання недостовірної інформації військовому командуванню чи державному керівництву (дезінформація), що може здійснюватись контактно або безконтактно (введення інформації через підставних осіб, поширення недостовірних чуток тощо);
- СІО, що мають на меті компрометацію об'єкта (проводяться шляхом поширення дискредитуючих даних про ціль СІО; наприклад, можуть використовуватись теми нетрадиційної орієнтації, наркоманії, етнічного походження тощо);
- СІО, спрямовані на дестабілізацію (економічну, політичну) ситуації (наприклад, дискредитація керівництва країни, посилення опозиційних настроїв, «ідеологічна диверсія» тощо) [7–10].
- В сучасних умовах видається доцільним ввести наступну типологію СІО:
- СІО, об'єктом (ціллю) яких є конкретна особа або визначене коло осіб. У таких операціях цільовою аудиторією можуть виступати конкретні суб'єкти або коло осіб, причому як власне суб'єкти прийняття рішень, так і особи, які мають певний авторитет, наприклад, лідери суспільної думки;
- СІО, спрямовані на ініціювання, зміну напрямку розвитку, припинення чи «розмиття» певного процесу, явища чи події. Наприклад, метою таких СІО може бути ініціювання протестних рухів у державі. У такому випадку здійснюється штучне підвищення соціальної напруги шляхом фінансування, організації та висвітлення у вигідному для організаторів СІО світлі у мас-медіа протестних рухів, акцентування уваги суспільства на соціально-економічних проблемах, інспірація або навіть вигадкування чи зміщення акцентів у описанні подій що призводить до поширення негативних настроїв у суспільстві, дискредитації державних керівників тощо;
- «Спін-операції» (від spin (англ.) — обертання). Такі СІО спрямовуються на формування дискурсу

та формування «вікон Овертона» [11]. Фактично, організатор СІО — спін-доктор, інспірує дискусію навколо питання, явища, події тощо (предмету дискусії), в результаті чого виникають дві сторони дискусії — прихильники та противники, які в тій чи іншій мірі та різними способами демонструють своє відношення (наукові дослідження, публічні дискусії, інформаційні матеріали у ЗМІ, вуличні акції тощо). В залежності від завдань, що стоять перед організаторами СІО, в процесі дискусії розширюється коридор можливого сприйняття суспільством предмету та зміщується відношення суспільства до предмету (класичним прикладом може слугувати питання легалізації наркотиків. Такі СІО можуть проводитись проти влади іншої країни то зазначені СІО можуть мати на меті базовий підрив авторитету влади через поширення сумнівів у правильності дій, відкриття альтернативи, порівняння із іншими країнами тощо.

Запропонована типологія передбачає збільшення цільової аудиторії СІО та варіативність впливу на цільову аудиторію. В результаті, на наш погляд, матеріально-технічні та людські ресурси сектору безпеки і оборони мають бути використані більш ефективно, оскільки передбачають застосування інструментів, прийомів та методів СІО не лише щодо безпосередніх об'єктів СІО, але й для впливу на суміжні аудиторії, досягаючи таким чином мультиплікації ефекту впливу СІО.

Відповідно необхідно актуалізувати і видологію СІО за такими ознаками:

- СІО в новинарній сфері — з використанням радіо, телебачення, періодичних друкованих ЗМІ (журнали, газети) та неперіодичних друкованих видань (листівки, плакати тощо);
- СІО в комунікативній сфері — використовуються електронні (on-line) соціальні мережі та фізичні (off-line) соціальні мережі;
- СІО в науковій та культурній сфері — впровадження «інформаційних закладок» до наукової та культурної літератури тощо.

СІО в новинарній сфері передбачають реалізацію комплексу заходів з використанням класичних ЗМІ (друковані, радіо та телебачення) через публікацію підготовлених матеріалів у відповідних медіа. До новинарної сфери також можуть бути віднесені неперіодичні видання або такі видання, що мають незначну кількість ітерацій друку. Ключова риса зазначеного виду СІО — використання класичних та масових інструментів впливу на людську свідомість — телебачення, радіо, журнали та газети. Такі ЗМІ традиційно мають значне охоплення споживачів інформації хоча в той же час вимагають значних ви-

трат матеріально-технічних ресурсів. Дещо окремо в цьому ряду стоять листівки, плакати, відкритки та інші неперіодичні друковані видання. Такі інструменти можуть мати значно менше охоплення аудиторії (в порівнянні із телебаченням та радіо), однак через значно нижчу ціну у виробництві та поширенні, існує можливість у масовому, швидкому та широкому використанні. Особливість таких інструментів інформаційно-психологічного впливу полягає у тому, що інформацію вони подають максимально стисло із використанням сугестивних прийомів впливу через текст та малюнок. Характерна риса листівок, плакатів та інших неперіодичних видань (в т.ч. і тих, що мають формат газет) — відвертий агітаційний, пропагандистський характер інформаційних матеріалів.

СІО в комунікативній сфері можуть бути як пов'язані з першим видом так і здійснюватися окремо. Необхідно розділити електронні (on-line) соціальні мережі (далі on-line мережі) та фізичні (off-line) соціальні мережі (далі off-line мережі) оскільки незважаючи на схожість родових ознак (соціальна мережа це соціальна структура, що утворена індивідуумами та (або) організаціями й демонструє різноманітні зв'язки між її членами) on-line соціальна мережа, з точки зору інформаційних та комунікативних технологій, створює умови для використання значно більшої кількості інструментів інформаційно-психологічного впливу а ніж off-line в силу технологічних можливостей з розміщення та доставки аудіо- та відеоінформації до адресата. On-line мережі, як було зазначено вище, мають значно більший спектр можливостей з розміщення та доставки інформації до адресата найрізноманітнішого характеру (відео, картинка, світлина, текст, аудіо). Швидкість поширення інформації в on-line мережі значно більша ніж в off-line мережі в силу простоти передачі та мовлення. Окрім цього, варто зазначити такий важливий момент, що виробництво, поширення та доставка до адресата інформаційної продукції (контенту) для поширення в on-line мережі вимагає значно меншої витрати людських та матеріально-технічних ресурсів ніж в on-line мережі, у першу чергу за рахунок швидкості поширення та надзвичайно низьких витрат на мультиплікацію інформаційних матеріалів. Наприклад, для поширення усної інформації off-line мережею необхідно здійснити фізичний контакт з однією чи колом осіб і, відповідно, витратити на це час та певні зусилля. У випадку поширення друкованих матеріалів необхідно витратити час та ресурси на друк та поширення фізичних копій матеріалу. У випадку поширення інформації on-line мережею витрати на мультиплікацію інформації зводиться

до натискання кнопки «поділитись», що значно зменшує витрати у порівнянні з off-line мережею. Необхідно зазначити, що бурхливий розвиток on-line мереж завдяки розвитку та поширенню інформаційних технологій фактично започаткував нову інформаційну епоху та загалом новий інформаційний простір як такий, оскільки зазначені мережі майже повністю дублюють off-line мережі у плані можливостей використання телебачення, радіомовлення, в певній мірі аналогів друкованих видань [12]. Серед недоліків on-line мереж можна зазначити високу інформаційну інфляцію, значний обсяг інформації, що може надходити до людини та, перш за все, необхідність наявності певної телекомунікаційної інфраструктури, відсутність якої зводить нанівець всі переваги on-line мереж. Тоді як off-line мережі існують з моменту виникнення життя на планеті і для свого існування не вимагають ніяких складних технічних засобів і взагалі, можуть існувати без якихось допоміжних засобів передачі, поширення та отримання інформації.

СІО в науковій і культурній сфері мають на меті закладення певних «інформаційних мін» в науковій та культурній літературі, що в майбутньому обумовлює можливість використання таких технологій як «термінологічне мінування», що полягає у викривленні первинної правильної суті принципово важливих, базових термінів і тлумачень загально світоглядного та оперативного-прикладного характеру [13, с. 110–116]. Такі СІО мають достатньо сильний вплив у інформаційному просторі та завдають значної шкоди у психологічній сфері через те, що «заміновані» терміни можуть закладатись в інформаційний базис інформаційних, пропагандистських, ідеологічних та інших кампаній при спрацьовуванні яких весь інформаційний базис буде зруйновано та направлено проти організаторів вищезазначених кампаній. СІО такого виду можуть бути як наступального характеру так і оборонного характеру. На нашу думку, під час наступальних СІО проводяться заходи із «термінологічного мінування» в інформаційний політиці опонента, через створення подвійного тлумачення подій, процесів, явищ, хибних висновків та їхнє поширення та укорінення із використанням прийомів сугестії. Такі «міни» спрацьовують у певний, задуманий організаторами, момент та наносить інформаційно-психологічну шкоду як організаторам інформаційних, пропагандистських, ідеологічних та інших кампаній так і підопічним особам (збройні

сили у зоні конфлікту, підрозділи правоохоронців під час масових заворушень та загалом суспільство тощо). СІО оборонного спрямування мають на меті формування системи термінологічного мінування інформаційних, пропагандистських, ідеологічних та інших кампаній опонентів з метою нівелювання негативного інформаційно-психологічного впливу на підопічних осіб (збройні сили у зоні конфлікту, підрозділи правоохоронців під час масових заворушень та загалом суспільство тощо).

Проведення СІО як наступального, так і оборонного спрямування, характеризується розгалуженою системою методів, до якої входять зокрема, методи електронної та радіоелектронної боротьби, боротьби з комунікаційними системами, криптографічної боротьби, методи інформаційно-психологічного впливу, «війни культур», методи «хакерської боротьби», методи «кібернетичної» або «мережної боротьби», методи економічного інформаційного протистояння тощо [14]. Перелік наведених груп методів не є вичерпним, так само, як і спектр методів у їх складі, оскільки динамічний розвиток суспільства та невпинна інформатизація всіх сфер його життєдіяльності зумовлює постійну появу нових. Слід також зауважити, що СІО будь-якого типу, виду та спрямування можуть супроводжуватись різноплановими заходами технічного характеру, що забезпечує синергетичний ефект у протидії загрозам національній безпеці України.

Висновки. СІО в системі засобів протидії загрозам національній безпеці України посідають особливе місце — як самостійний засіб реалізації заходів інформаційно-психологічного спрямування і як допоміжний засіб в реалізації політичних, економічних, військових та інших заходів, які без належної інформаційної підтримки приречені на неуспіх. Слід також зауважити, що СІО можуть реалізовуватись не лише при забезпеченні інформаційної, але й інших складових національної безпеки, яка є складним та багатоаспектним феноменом. У свою чергу СІО, як інформаційно-правовий феномен класифікуються за спрямуванням, аспектами, типом та видом, а також характеризуються розгалуженим спектром методів, що можуть застосовуватись у ході їх проведення. перспективи вдосконалення інформаційно-правового забезпечення СІО в сучасних умовах залежать передусім від формування належного правового підґрунтя проведення СІО як на міжнародному рівні, так і на рівні національного законодавства.

Література

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 09.04.2019)
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення 09.04.2019)
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення 28.11.2018).
4. Силові та ненасильницькі методи забезпечення національної безпеки. URL: http://vabb.com.ua/assets/files/Tema_9_ONB.pdf
5. Ведение информационной войны США и их союзниками в ходе операции в Афганистане. URL: scef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/265/vedenie-informacionnoj-vojni-ssha-i-ih-soyuznikami-v-hode-operaczii-v-afganistane/ (дата звернення 13.04.2019)
6. Информационные вызовы национальной и международной безопасности. URL: www.pricentr.org/media/content/files/9/13464042510/pdf
7. Литвиненко О. В. Інформаційні впливи та операції: теорет.-аналіт. нариси. К.: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2003. 239 с.
8. Литвиненко О. Інформаційні впливи та інформаційні операції: механізми самоорганізації. Людина і політика. 1999. № 6. С. 32–36.
9. Литвиненко О. В. Інформаційна безпека Європи: Конспект лекцій до курсу лекцій для студ. спец. «Між-нар. інформація» спеціалізації «Європ. комунікації». К.: Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжнар. відносин, Центр європ. студій. Каф. міжнар. комунікацій та зв'язків з громадськістю, 1999. 61 с.
10. Литвиненко О. В. Спеціальні інформаційні операції: монографія. К.: НІСД, 1999. 163 с.
11. Nathan J. Russell An Introduction to the Overton Window of Political Possibilities. URL: <https://www.mackinac.org/7504> (дата звернення 12.05.2019)
12. Мелещенко О. К. Взаємодія ЗМІ: нові форми як відповідь на виклики часу. URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2780.pdf> (дата звернення 10.05.2019)
13. Присяжнюк М. М., Пампуха І. В., Петрик В. М. Основні поняття та особливості проведення спеціальних інформаційних операцій. Зб. наук. праць Військового інституту Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. 2014. № 46. С. 112–120.
14. Фролов Д. Б. Информационная война: эволюция форм, средств и методов. URL: cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-voyna-evolyutsia-form-sredstv-i-metodov

References

1. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (data zvernennia 09.04.2019)
2. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (data zvernennia 09.04.2019)
3. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informat-siinoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.02.2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (data zvernennia 28.11.2018).
4. Sylovi ta nenasylnytski metody zabezpechennia natsionalnoi bezpeky. URL: http://vabb.com.ua/assets/files/Tema_9_ONB.pdf
5. Vedenye ynformatsyonnoi voyny SShA y ykh soiuzykamy v khode operatsyy v Afhanystane. URL: scef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/265/vedenie-informacionnoj-vojni-ssha-i-ih-soyuznikami-v-hode-operaczii-v-afganistane/ (data zvernennia 13.04.2019)
6. Informatsyonnye vyzovy natsyonalnoi i mezhdunarodnoi bezopasnosti. URL: www.pricentr.org/media/content/files/9/13464042510/pdf
7. Lytvynenko O. V. Informatsiini vplyvy ta operatsii: teoret.-analit. narysy. K.: Nats. in-t stratehichnykh doslid-zhen, 2003. 239 s.
8. Lytvynenko O. Informatsiini vplyvy ta informatsiini operatsii: mekhanizmy samoorganizatsii. Liudyna i polityka. 1999. № 6. S. 32–36.

9. Lytvynenko O. V. Informatsiina bezpeka Yevropy: Konspekt leksii do kursu leksii dlia stud. spets. «Mizh-nar. informatsiia» spetsializatsii «Ievrop. komunikatsii». K.: Kyiv. un-t im. T. Shevchenka. In-t mizhnar. vidnosyn, Tsentr yevrop. studii. Kaf. mizhnar. komunikatsii ta zv'iazkiv z hromadskistiu, 1999. 61 s.
10. Lytvynenko O. V. Spetsialni informatsiini operatsii: monohrafiia. K.: NISD, 1999. 163 s.
11. Nathan J. Russell An Introduction to the Overton Window of Political Possibilities. URL: <https://www.mackinac.org/7504> (data zvernennia 12.05.2019)
12. Meleshchenko O. K. Vzaiemodiia ZMI: novi formy yak vidpovid na vyklyky chasu. URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2780.pdf> (data zvernennia 10.05.2019)
13. Prysiazhniuk M. M., Pampukha I. V., Petryk V. M. Osnovni poniattia ta osoblyvosti provedennia spetsialnykh informatsiinykh operatsii. Zb. nauk. prats Viiskovoho instytutu Kyivskoho nats. un-tu im. T. Shevchenka. 2014. № 46. S. 112–120.
14. Frolov D. B. Ynformatsyonnaia voina: evoliutsiia form, sredstv y metodov. URL: cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-voyna-evolyutsia-form-sredstv-i-metodov

Кравченко Інна Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, викладач кафедри
конституційного та адміністративного права і процесу
Чорноморський національний університет імені Петра Могили*

Кравченко Инна Анатольевна

*кандидат юридических наук,
старший преподаватель кафедры
конституционного и административного права и процесса
Черноморский национальный университет имени Петра Могили*

Kravchenko Inna

*Candidate of Juridical Science, Lecturer at the
Constitutional and Administrative Law and Proceedings Department
Petro Mohyla Black Sea State University*

Колодочка Ольга Євгенівна

*викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу
Чорноморський національний університет імені Петра Могили*

Колодочка Ольга Евгеньевна

*преподаватель кафедры
конституционного и административного права и процесса
Черноморский национальный университет имени Петра Могили*

Kolodochka Olga

*Lecturer at the
Constitutional and Administrative Law and Proceedings Department
Petro Mohyla Black Sea State University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-4-5072

**МІСЦЕ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМАНА
У СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ**

**МЕСТО ИНСТИТУТА ОМБУДСМАНА В СИСТЕМЕ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ДИСКРИМИНАЦИИ**

**PLACE OF THE OMBUDSMAN INSTITUTE
IN THE SYSTEM OF DISCRIMINATION INFLUENCE**

Анотація. Стаття присвячена характеристиці інституту омбудсмана та його ролі у системі протидії дискримінації. Визначаються фундаментальні нормативно-правові акти у системі протидії будь яким проявам дискримінації в Україні та світі. Висвітлені основні напрямки діяльності Уповноваженого Верховної Ради України у механізмі протидії дискримінації. Охарактеризовані основні підходи до удосконалення чинного законодавства та розширення функцій омбудсмана, зокрема надання йому права законодавчої ініціативи, за власною ініціативою звертатися до суду із заявою про скасування актів, якими порушуються права та свободи людини і громадянина, право вносити подання про усунення з посад осіб, котрі неодноразово або грубо порушують права та свободи людини і громадянина, право проводити розслідування, в тому числі за власною ініціативою. Визначена особлива роль інституту омбудсмана у пострадянських країнах, зауважено, що він виступає органом який індивідуалізовано може усувати недоліки діяльності публічної адміністрації. Проаналізовано право Уповноваженого на застосування адміністративного примусу. Запропоновано доповнення

санкції статті 188–40 Кодексу України про адміністративні правопорушення такими видами адміністративних стягнень як: виправні роботи, громадські роботи. Зазначено, що накладання штрафу, як адміністративного стягнення, не досягає мети юридичної відповідальності, а саме недопущення вчинення правопорушень у майбутньому. Наведений практичний приклад застосування Уповноваженим ВРУ з прав людини адміністративного примусу. Зазначено, що Уповноважений у процесі здійснення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захисту прав кожного на території України тісно співпрацює з органами виконавчої, законодавчої та судової влади.

Ключові слова: омбудсман, права людини, дискримінація, адміністративний примус.

Аннотация. Стаття посвящена характеристике института омбудсмана и его роли в системе противодействия дискриминации. Определяются фундаментальные нормативно-правовые акты в системе противодействия любым проявлениям дискриминации в Украине и мире. Освещены основные направления деятельности Уполномоченного Верховной Рады Украины в механизме противодействия дискриминации. Охарактеризованы основные подходы к совершенствованию действующего законодательства и расширения функций омбудсмана, в частности предоставление ему права законодательной инициативы, по собственной инициативе обращаться в суд с заявлением об отмене актов, которыми нарушаются права и свободы человека и гражданина, право вносить представления об устранении с должностей лиц, неоднократно или грубо нарушают права и свободы человека и гражданина, право проводить расследования, в том числе по собственной инициативе. Определена особая роль института омбудсмана в постсоветских странах, отмечено, что он выступает органом, который индивидуализировано может устранять недостатки деятельности публичной администрации. Проанализированы право Уполномоченного на применение административного принуждения. Предложено дополнение санкции статьи 188–40 Кодекса Украины об административных правонарушениях такими видами административных взысканий как: исправительные работы, общественные работы. Отмечено, что наложение штрафа, как административного взыскания, не достигает цели юридической ответственности, а именно недопущения совершения правонарушений в будущем. Приведенный практический примеры применения Уполномоченным ВРУ по правам человека административного принуждения. Отмечено, что Уполномоченный в процессе осуществления парламентского контроля за соблюдением конституционных прав и свобод человека и гражданина и защиты прав каждого на территории Украины тесно сотрудничает с органами исполнительной, законодательной и судебной власти.

Ключевые слова: омбудсман, права человека, дискриминация, административное принуждение.

Summary. The article is devoted to the characterization of the institution of the ombudsman and its role in the anti-discrimination system. Basic normative legal acts are defined in the system of counteracting any manifestations of discrimination in Ukraine and in the world. The main directions of activity of the Ukrainian Parliament Commissioner in the anti-discrimination mechanism are highlighted. The main approaches to improving the current legislation and extending the functions of the ombudsman, in particular, giving him the right to legislative initiative, are described on their own initiative to apply to the court with a statement abolishing acts violating the rights and freedoms of a person and a citizen, the right to submit a petition for removal from office of persons who repeatedly or grossly violate the rights and freedoms of a person and a citizen, the right to conduct investigations, including on his own initiative. The special role of the ombudsman institution in the post-Soviet countries has been identified, it is noted that it serves as an individualized body that can eliminate the weaknesses of the activities of public administration. The author's right to use administrative coercion is analyzed. The addition of the sanction of Article 188–40 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses to the following types of administrative penalties is proposed: corrective works, public works. It is noted that imposing a fine, as an administrative penalty, does not reach the goal of legal liability, namely preventing the commission of offenses in the future. The practical examples of the use of administrative coercion by the Ombudsman on Human Rights are given. It is noted that the Commissioner closely cooperates with the executive, legislative and judicial authorities in the process of exercising parliamentary control over the observance of constitutional rights and freedoms of man and citizen and the protection of the rights of everyone on the territory of Ukraine.

Key words: ombudsman, human rights, discrimination, administrative coercion.

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності Україна взяла зобов'язання перед світовою спільнотою щодо забезпечення прав людини і громадянина. Основною метою України згідно з міжнародними нормами, стандартами ОБСЄ, Європейського Союзу, Ради Європи є закріплення

демократії, становлення та розвиток інституту громадянського суспільства, реалізація принципів верховенства права, розподілу владних повноважень, незалежної та неупередженої судової влади, поваги до прав людини і громадянина. Із взяттям курсу на євроінтеграцію зміни у правовому полі

України стали невід'ємною частиною економічної, політичної, соціальної, культурної та інших сфер суспільного життя. Конституція України проголошує людину, її права та свободи найвищою соціальною цінністю, а визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина — обов'язком держави. Саме для цього, наслідуючи правовим традиціям демократичних країн, в Україні було запроваджено інститут омбудсмана — Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що став субсидіарним способом забезпечення прав людини у нашій країні.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. До питання дослідження правового статусу омбудсмана так і його місця у системі протидії дискримінації зверталися у різні часи зарубіжні та вітчизняні науковці, серед яких, зокрема такі: І. М. Алмаші [4], І. О. Дідковська [10] І. Л. Зелінський [9], А. В. Портнов [8], З. П. Равлінко [5] та ін. Однак, питання ролі омбудсмана у системі протидії дискримінації потребує додаткового дослідження.

Метою цієї статті є аналіз правового статусу омбудсмана в Україні та його місця у системі протидії дискримінації.

Виклад основного матеріалу. Перша половина ХХ ст. супроводжувалася глобальною зневагою і утиском природних прав і свобод людини, що підтверджується всім відомими репресивними заходами держав в період між світовими війнами. Однак саме жакливі наслідки Другої світової війни ініціювали процес поглибленого переосмислення світовою спільнотою значення проблеми прав людини. Внаслідок цих жакливих подій були розроблені міжнародні стандарти прав людини, суть яких полягає в тому, що природні права особи мають позадержавне походження. Кульмінацією даного процесу стало проголошення Загальної декларації прав людини Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., ст. 1 якої проголошує, що всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах [1]. Загальна декларація прав людини разом із Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [2] та Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права [3], прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., утворюють Міжнародний білль про права людини [4, с. 10]. Україна ратифікувала ці пакти в 1973 р., чим зобов'язалася привести своє національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів. Конституція незалежної України, прийнята 28 червня 1996 р., визнавалася однією з найдемократичніших конституцій у Європі. Текст чинної Конституції України передбачає низку норм, в яких забороняється дискримінація. Наприклад, ст. 21 та ст. 24 гласять, відповідно: «Усі люди є вільні і рівні

у своїй гідності та правах...» та «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Згодом, аж у 2012 р., було прийнято Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», у ст. 1 якого було закріплено дефініцію поняття дискримінації. Здобутком для українського права був Закон України № 2866-IV від 8 вересня 2005 р. «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», в якому наводиться дефініція дискримінації за ознакою статі [5, с. 23–24].

Відповідно, законодавство визначає дискримінацію як ситуацію, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації», крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [6].

Особливе місце у системі протидії дискримінації посідає інститут омбудсмана (в Україні — Уповноважений ВРУ з прав людини). Уповноважений є посадовою особою, до якої можливо звернутися у разі незадоволення адміністративним рішенням, процесом його прийняття, а також діями працівників державного апарату.

Відповідно до чинного законодавства Уповноважений здійснює контроль за дотриманням принципу недискримінації в різних сферах суспільних відносин; проводить моніторинг та узагальнює результати дотримання принципу недискримінації в різних сферах суспільних відносин; розглядає звернення осіб та/або груп осіб з питань дискримінації; веде облік та узагальнює випадки дискримінації в різних сферах суспільних відносин; висвітлює у щорічній доповіді питання запобігання та протидії дискримінації та дотримання принципу недискримінації; здійснює співпрацю з міжнародними організаціями, відповідними органами зарубіжних країн з питань дотримання міжнародних стандартів недискримінації [7].

В пострадянських країнах інститут омбудсмана набрав особливого значення в умовах коли громадянське суспільство залишається слабким, а влада не заслуговує на повну довіру громадян. Омбудсман в посттоталітарних країнах найчастіше

сприяє вирішенню проблем окремих людей. Така індивідуалізація допомоги «виправляє» помилки владних структур, а разом вказує, що влада повинна зробити щоб в майбутньому ці помилки не повторювалися. В країнах «молодих демократій» омбудсман має специфічне завдання гарантувати захист прав людини в індивідуальних випадках, а також сприяти відновленню довіри до влади та будіванню громадянського суспільства [8, с. 12].

Загалом основні права Уповноваженого визначені у ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» однак, науковці і ряд юристів України вважають, що передбачений перелік є неповним і з метою посилення ролі останнього у механізмі захисту прав громадян потребує деякого розширення та доповнення. Вони пропонують у новій редакції Закону закріпити додаткові права. По — перше право законодавчої ініціативи. Зарубіжний досвід законотворчої діяльності свідчить про те, що близько половини внесених в законодавчі органи пропозицій омбудсмана по удосконаленню законодавства в сфері прав людини і громадянина задовольняються [11, с. 209]. По — друге за власною ініціативою звертатися до суду із заявою про скасування актів, якими порушуються права та свободи людини і громадянина. По-третє право вносити подання до органів державної влади та органів місцевого самоврядування про усунення з посад осіб, котрі неодноразово або грубо порушують права та свободи людини і громадянина. По — четверте право проводити розслідування, в тому числі за власною ініціативою [9].

Зазначимо, що Уповноваженому, ще і надано право на застосування адміністративного примусу, відповідно, чинним законодавством передбачена відповідальність за невиконання законних вимог Уповноваженого ВРУ з прав людини або представників Уповноваженого ВРУ з прав людини, за ст. 188-40 КУпАП передбачена відповідальність у вигляді штрафу на посадових осіб, громадян — суб'єктів підприємницької діяльності від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [12]. Вважаємо, що доцільним буде доповнення санкції зазначеної статі такими видами адміністративних стягнень як: виправні роботи, громадські роботи, адже накладення стягнення у вигляді штрафу (1700 грн.), у більшості випадків не досягає мети юридичної відповідальності, а саме недопущення вчинення правопорушень у майбутньому.

Як приклад можемо розглянути таку ситуацію, у провадженні Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини перебувала справа щодо недоступності для осіб з інвалідністю, які користуються інвалідними візками, підземних пішохідних

переходів) у одному із районів міста Києва. У ході провадження Уповноваженим неодноразово вносилося подання до міської державної адміністрації стосовно вжиття невідкладних заходів, спрямованих на усунення бар'єрів у можливості вільного пересування людям з інвалідністю, що само по собі являється дискримінацією людей з інвалідністю Проте впродовж року відповідальними особами не було вжито належних заходів реагування для вирішення проблем недоступності підземних переходів, і як наслідок Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини було складено протокол про адміністративне правопорушення за статтею 188-40 КУпАП (невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини) та направлено справу до суду [13].

На закінчення хотілося б наголосити, що Уповноважений у процесі здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захисту прав кожного на території України і в межах її юрисдикції тісно співпрацює з іншими органами та особами, які мають захищати права і свободи людини і громадянина, зокрема із Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, місцевими державними адміністраціями на відповідній території, які повинні забезпечувати додержання прав і свобод громадян, системою судоустрою, Конституційним Судом України, прокуратурою, адвокатурою та іншими державними органами.

Висновок. Таким чином, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює широкий спектр роботи, зокрема, це захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами; запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод. Останнім часом ці напрямки роботи стають надзвичайно актуальними, адже Україна перебуває у складному становищі пов'язаних з військовими діями на сході нашої держави, важким економічним, соціальним становищем, і далі все більше відчутно як порушуються права громадян нашої країни. Уповноважений провадить свою правозахисну діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які він отримує за власною ініціативою та зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників або народних депутатів. Вважаємо слушною думку науковців та практиків щодо надання Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини права законо-

давчої ініціативи, оскільки, конституційні подання і подання омбудсмана не мають такої сили, як закони і це у багатьох випадках перешкоджає захисту прав

людини. Окремо, вважаємо за потрібне додати до санкції 188-40 КУпАП такі види адміністративних стягнень як виправні роботи та громадські роботи.

Література

1. Загальна Декларація прав людини ООН від 10.12.1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (дата звернення 20.02.2019).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043. (дата звернення 12.02.2019).
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 19.10.1973 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042. (дата звернення 12.02.2019).
4. Алмаші І. М. Джерела конституційного права України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія Право. Випуск 32. т. 1. С. 92–97.
5. Равлінко З. П. Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Львів. Національний університет «Львівська політехніка», 2016. 201 с.
6. Закон України від 06.12. 2012 р. № 5207-VI URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>. (дата звернення 20.06.2019).
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України від 23. 12. 1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення 20.06.2019).
8. Портнов А. В. Конституційно-правовий статус захисника прав у Франції. Адвокат. 2012. № 9. С. 11–13.
9. Зелінський І. Л. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: аналіз правової регламентації діяльності та шляхи її удосконалення. URL: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Pravo/58208.doc.htm (дата звернення 20.06.2019).
10. Дідковська І. О. Омбудсмен у системі інститутів правової держави: порівняльно-політологічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02 Київ, 2007. 31 с.
11. Досвід інституту Уповноваженого з прав дитини: перспективи для України зб. матеріалів учасн. конф ВГО «Жіночий консорціум України», МО «Дитячий культурно-просвітницький центр», Фундація «Захист прав дитини» за інформаційної підтримки ІАЦ «Громадський простір». Соціальний педагог (Шкільний світ). Київ: Вид. дім «Шкільний світ», 2007. 230 с.
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон України від 07.12.1984р. № 8073-X. URL: <https://www.google.com/search?q=152> (дата звернення 20.06.2019).
13. Офіційний сайт Уповноваженого ВРУ з прав людини. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/> (дата звернення 20.06.2019).

References

1. Zagalna Deklaraciya prav lyudini OON vid 10.12.1948 r. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (data zvernennya 20.02.2019).
2. Mizhnarodnij pakt pro gromadyanski i politichni prava vid 16.12.1966 r. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043. (data zvernennya 12.02.2019).
3. Mizhnarodnij pakt pro ekonomichni, socialni i kulturni prava vid 19.10.1973 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042. (data zvernennya 12.02.2019).
4. Almashi I. M. Dzherela konstitucijnogo prava Ukrayini. Naukovij visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu. 2015. Seriya Pravo. Vipusk 32. t. 1. S. 92–97.
5. Ravlinko Z. P. Zaborona diskriminaciyi: zagalnoteoretichne doslidzhennya: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.01/ Lviv. Nacionalnij universitet «Lvivska politehnika», 2016. 201s.
6. Pro zasady zapobigannya ta protidiyi diskriminaciyi. Zakon Ukrayini vid 06.12. 2012 r. № 5207-VI URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>. (data zvernennya 20.06.2019).
7. Pro Upovnovazhenogo Verhovnoyi Radi Ukrayini z prav lyudini. Zakon Ukrayini vid 23. 12. 1997 r. № 776/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>. (data zvernennya 20.06.2019).
8. Portnov A. V. Konstitucijno-pravovij statuc zahisnika prav u Franciyi. Advokat. 2012. № 9. S. 11–13.

9. Zelinskij I. L. Upovnovazhenij Verhovnoyi Radi Ukrayini z prav lyudini: analiz pravovoyi reglamentaciyi diyalnos-ti ta shlyahi yiyi udoskonalennya. URL: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Pravo/58208.doc.htm (data zvernennya 20.06.2019).

10. Didkovska I. O. Ombudsmen u sistemi institutiv pravovoyi derzhavi: porivnyalno-politologichnij analiz: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. polit. nauk: 23.00.02 Kiyiv, 2007. 31 s.

11. Dosvid institutu Upovnovazhenogo z prav ditini: perspektivi dlya Ukrayini zb. materialiv uchasn. konf VGO «Zhi-nochij konsorcium Ukrayini», MO «Dityachij kulturno- prosvitnickij centr», Fundaciya «Zahist prav ditini» za infor-macijnoyipidtrimki IAC «Gromadskij prostir». Socialnij pedagog (Shkilnij svit). Kiyiv: Vid. dim «Shkilnij svit», 2007. 230 s.

12. Kodeks Ukrayini pro administrativni pravoporushennya. Zakon Ukrayini vid 07.12.1984r. № 8073-X. URL: <https://www.google.com/search?q=152> (data zvernennya 20.06.2019).

13. Oficijnij sayt Upovnovazhenogo VRU z prav lyudini. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/> (data zvernennya 20.06.2019).

Матвійчук Анатолій Васильович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя*

*Інститут управління, технологій та права імені гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного*

Державного університету інфраструктури та технологій

Матвийчук Анатолий Васильевич

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры правосудия*

*Институт управления, технологий и права имени гетмана
Петра Конашевича Сагайдачного*

Государственного университета инфраструктуры и технологий

Matviychuk Anatoliy

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Justice

Institute of Management, Technology and Law of the Hetman's name

Peter Konashevich Sagaidachny of

State University of Infrastructure and Technology

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-4-5054

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ
ЗДІЙСНЕННЯ МІСЦЕВИМИ ДЕРЖАВНИМИ АДМІНІСТРАЦІЯМИ
ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ**

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МОНИТОРИНГА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ
МЕСТНЫМИ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ АДМИНИСТРАЦИЯМИ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГУЛЯТОРНОЙ ПОЛИТИКИ**

**THEORETICAL AND LEGAL BASIS FOR MONITORING
THE IMPLEMENTATION BY LOCAL GOVERNMENT ADMINISTRATIONS
GOVERNMENT REGULATORY POLICY**

Анотація. У статті здійснено аналіз норм та приписів Конституції України, законів України, нормативно-правових актів КМ України, що визначають моніторингові повноваження контролю за здійсненням державної регуляторної політики місцевими органами виконавчої влади. Встановлено, що такий моніторинг являє собою систему спостереження, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про регуляторну діяльність місцевих органів виконавчої влади, стан здійснення державної регуляторної політики і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у сфері регулювання господарської діяльності. Зроблено висновки про те, що запровадження моніторингу, як системи контролю за здійсненням державної регуляторної політики місцевими органами виконавчої влади, дозволяє значною мірою подолати неефективність їх роботи. Також розроблено та запропоновано ряд рекомендацій щодо подальшого адміністративно-правового удосконалення регуляторних процедур та активізації регуляторної реформи в Україні.

Ключові слова: адміністративно-правові відносини, місцеві органи виконавчої влади, моніторингові повноваження, регуляторна політика, суб'єкт та об'єкт моніторингу.

Аннотация. В статье осуществлен анализ норм и предписаний Конституции Украины, законов Украины, нормативно-правовых актов КМ Украины, определяющие мониторинговые полномочия контроля за осуществлением государственной

регуляторної політики місцевими органами исполнительної влади. Установлено, що такою мониторинг представляє собою систему спостереження, збору, обробки, передачі, зберігання та аналізу інформації про регуляторну діяльність місцевих органів исполнительної влади, стан виконання державної регуляторної політики та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у сфері регулювання господарської діяльності. Сделані висновки про те, що введення мониторингу як системи контролю за виконанням державної регуляторної політики місцевими органами исполнительної влади, дозволяє в значительній мірі подолати неефективність їх роботи. Також розроблено та запропоновано ряд рекомендацій по подальшому адміністративно-правовому удосконаленню регуляторних процедур та активізації регуляторної реформи в Україні.

Ключевые слова: адміністративно-правові відносини, місцеві органи виконавчої влади, мониторингові повноваження, регуляторна політика, суб'єкт та об'єкт мониторингу.

Summary. The article analyzes the norms and requirements of the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, normative legal acts of the CM of Ukraine, which determine the monitoring powers of control over the implementation of the state regulatory policy by local executive authorities. It has been established that such monitoring is a system for monitoring, collecting, processing, transmitting, storing and analyzing information on regulatory activities of local executive authorities, the state of implementation of the state regulatory policy and the development of scientifically substantiated recommendations for decision-making in the field of regulation of economic activity. It is concluded that the introduction of monitoring as a system for monitoring the implementation of the state regulatory policy by local executive authorities allows to overcome the inefficiency of their work to a large extent, and has developed and proposed a number of recommendations for further administrative and legal improvement of regulatory procedures and intensification of regulatory reform in Ukraine.

Key words: administrative-legal relations, local executive bodies, monitoring powers, regulatory policy, subject and object of monitoring.

Постановка проблеми. Системна розбудова механізму адміністративно-правового забезпечення регуляторної діяльності у нашій країні має бути спрямована на побудову нового типу діалогу між представниками виконавчої влади на місцях та суб'єктів підприємницької діяльності і громадськості. Запорукою такого діалогу повинні стати міцне нормативно-правове підґрунтя, яке забезпечить надійні умови здійснення не лише господарської діяльності, а реалізації будь-яких інших проявів суспільно корисної підприємницької ініціативи. В рамках такого діалогу організована бізнес-спільнота територіальних громад має ствердитися в якості рівноправної та відповідальної сторони регуляторного процесу, провідного учасника розвитку громадянського суспільства як в межах усієї України так і у кожній територіальній громаді.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивчення стану наукового дослідження мониторингової ініціативи за діяльністю органів виконавчої влади на місцях показує, що вітчизняні вчені не досить наполегливо досліджували місце та роль місцевих недержавних представників у системі реалізації регуляторної політики у територіальних громадах. Часткове вирішення окремих питань цієї проблематики є у працях таких вітчизняних науковців як Т. Брус, Р. Радейко, В. Ребкал, В. Романов, О. Рудик, Р. Тертичка [1–3] та інших. Однак, необхідно зазначити, що жодне з досліджень не містить кон-

кретних пропозицій щодо адміністративно-правового удосконалення мониторингу членів територіальної громади за діяльністю органів місцевої виконавчої влади та посилення їх ролі у системі національної регуляторної політики.

Формування цілей статті. Виходячи з розуміння загальної проблеми статті та спираючись на досвід вітчизняних науковців, метою даної статті є спроба удосконалення окремих нормативно-правових категорій щодо мониторингових повноважень територіальної спільноти у системі контролю за діяльністю місцевих органів виконавчої влади, а також доведення необхідності удосконалення цих мониторингових повноважень при здійсненні державної регуляторної політики України місцевими державними адміністраціями.

Викладення основного матеріалу. Правові засади мониторингу програм загальнодержавного та місцевого соціально-економічного розвитку повинні базуватися на комплексності, системності та регуляторності використання Кабінетом Міністрів України (надалі — КМ України) чи його представництвами на місцях одних і тих же принципів та інструментів. Це дасть змогу здійснювати контроль динаміки змін щодо досягнення рівня забезпечення проблем певного регіону протягом часу реалізації програм його соціально-економічного розвитку, а також своєчасно координувати напрями діяльності, використовуючи адекватні методи і засоби.

Для визначення теоретико-правового підґрунтя діяльності місцевих органів виконавчої влади щодо реалізації державної регуляторної політики здійснимо аналіз окремих норм Конституції України [4] та Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XVIII [5].

Отже, Конституція України делегує КМ України повноваження вищого органу в системі органів виконавчої влади (ст. 113) та визначає, що виконавчу владу в областях і районах здійснюють місцеві державні адміністрації (ст. 118) (надалі — МДА), які на відповідній території, поряд з рядом інших важливих функцій, також забезпечують: законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян; виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля тощо (ст. 119) [4].

Делеговані Конституцією України повноваження МДА знаходять своє розширення та деталізацію у Законі України «Про місцеві державні адміністрації», який, згідно його преамбули, визначає організацію, повноваження та порядок діяльності МДА, які є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади та в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою (ст. 1) та у своїй діяльності дотримується таких принципів: 1) відповідальності перед людиною та державою за свою діяльність; 2) верховенства права; 3) законності; 4) пріоритетності прав людини; 5) гласності; 6) поєднання державних і місцевих інтересів (ст. 3) [5].

Запровадження регуляторної діяльності у механізмі організації роботи МДА дозволяє підвищити рівень поінформованості органів державної влади, суб'єктів підприємництва та громадськості з питань проведення регуляторної реформи в Україні та більш обґрунтовано приймати рішення щодо подальших напрямів державної регуляторної політики на місцях.

Проаналізувавши чинні та скасовані повноваження МДА щодо здійснення моніторингу програм соціально-економічного розвитку регіонів України зазначимо, що такий аналіз не може вважатися повним без посилання на нормативні джерела. Критеріями моніторингу є встановлення відповідності фактичної діяльності МДА вимогам, наведеним у таких нормативно-правових документах:

- 1) Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 р. № 1160-IV [6];
- 2) постанови КМ України:

- «Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта» від 11.03.2004р. № 308 [7];
- «Про затвердження Положення про апеляційну регуляторну комісію» від 03.03.2004 р. № 226 [8];
- «Про підготовку та оприлюднення щорічної інформації Кабінету Міністрів України про здійснення державної регуляторної політики органами виконавчої влади» від 19.03.2004 р. № 152-р. [9].
- «Про офіційне оприлюднення регуляторних актів, прийнятих місцевими органами виконавчої влади, територіальними органами центральних органів виконавчої влади та їх посадовими особами і внесення змін до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 11.02.2004 р. № 150 [10].

Додатково зазначимо, що здійснюючи аналіз місця, ролі та ефективності регуляторних актів КМ України за даною проблематикою у історичному розрізі дає підстави стверджувати, що проведення моніторингу регуляторної діяльності, відповідно до постанови КМ України «Про затвердження Програми запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади» від 11.05.2006 р. № 614 [11] дозволило покращити у першому десятилітті XXI століття в Україні діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо запровадження системи управління якістю в органах державної виконавчої влади. Слід також зробити припущення про необґрунтованість та передчасність скасування вищезазначеної постанови іншим розпорядчим актом КМ України від 22.06.2011 р. № 704 «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм» [12].

Отже, аналізуючи норми законодавчих та нормативно-правових актів, спробуємо сформулювати та запропонувати авторське бачення щодо тлумачення з позицій адміністративного права окремих дефініцій за досліджуваною проблематикою.

У першу чергу зазначимо, що моніторинг регуляторної діяльності місцевих органів виконавчої влади (об'єкт моніторингу) — це система спостереження, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про регуляторну діяльність місцевих органів виконавчої влади (суб'єкти моніторингу), стан здійснення державної регуляторної політики і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у сфері регулювання господарської діяльності та дотримання принципів державної регуляторної політики. На нашу думку, доцільним є додаткове пояснення щодо того, що суб'єктами моніторингу є місцеві органи виконавчої влади та їх підрозділи, відповідальні за здійснення

державної регуляторної політики, а об'єктом моніторингу є регуляторна діяльність місцевих органів виконавчої влади.

Моніторинг регуляторної діяльності місцевих органів виконавчої влади дає змогу зафіксувати: кількісні та якісні показники регуляторної діяльності; дослідити стан виконання вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»; прослідкувати тенденції та динамічні зміни стану регуляторної політики; виявляти причинно-наслідкові зв'язки між станом розвитку підприємництва та впливом на нього регуляторних актів.

Зазначимо, що моніторинг регуляторної діяльності МДА спрямований на: 1) підвищення рівня інформативності (оперативності та якості інформування) місцевих органів виконавчої влади про стан здійснення державної регуляторної політики на відповідній території та дотримання регуляторними органами принципів, а також ефективності та результативності здійснення державної регуляторної політики; 2) виявлення та усунення недоліків у регуляторній діяльності місцевих органів виконавчої влади; 3) виявлення причинно-наслідкових зв'язків між станом розвитку підприємництва та впливом на нього актів регуляторної діяльності місцевих органів виконавчої влади; 4) підготовку пропозицій та рекомендацій щодо поліпшення діяльності місцевих органів виконавчої влади щодо здійснення державної регуляторної політики.

Визначаючи напрями моніторингу діяльності МДА, нами сформовано основні завдання моніторингу регуляторної діяльності місцевих органів виконавчої влади, які, на нашу думку, полягають у забезпеченні довгострокових систематичних спостережень за станом здійснення державної регуляторної політики, створенні банку даних інформації про дотримання принципів при її здійсненні, а також забезпеченні інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень місцевими органами виконавчої влади у сфері підприємництва.

Деталізуючи вищевикладені завдання, зазначимо, що моніторинг регуляторної діяльності місцевих органів виконавчої влади ґрунтується на таких принципах: 1) узгодженості законодавчого та нормативно-правового забезпечення регуляторної діяльності; 2) систематичності спостережень за станом здійснення державної регуляторної політики та своєчасності отримання, комплектності оброблення та використання інформації про її здійснення; 3) об'єктивності первинної та аналітичної інформації про регуляторну діяльність місцевих органів виконавчої влади.

Серед іншого до основної інформації щодо регуляторної діяльності регуляторного органу належать: 1) план діяльності з підготовки проектів регуляторних актів; 2) повідомлення про оприлюднення такого проекту; 3) аналіз регуляторного впливу; 4) офіційно оприлюднений регуляторний акт; 5) звіт про відстеження (повторне, періодичне) результативності регуляторного акта; 6) рішення про погодження регуляторного акта або рішення про відмову у його погодженні; 7) висновок відповідальної постійної комісії; 8) реєстр власних регуляторних актів; 9) план проведення заходів з відстеження результативності регуляторного акта; 10) інформація про здійснення державної регуляторної політики; 11) інформація про суб'єктів, що залучаються під час проведення заходів з відстеження результативності регуляторних актів; 12) інформація про наявність офіційного веб-сайта регуляторного органу; 13) регламент діяльності регуляторного органу; 14) інформація про зауваження та пропозиції, а також кількість врахованих та вмотивовано відхилених тощо.

Джерела інформації для моніторингу регуляторної діяльності МДА: 1) друковані засоби масової інформації, визначені регуляторним органом; 2) офіційна сторінка регуляторного органу у мережі Інтернет; 3) оперативна інформація підрозділів місцевої державної адміністрації, відповідальних за здійснення державної регуляторної політики; 4) інформація інститутів громадянського суспільства.

Під час проведення моніторингу регуляторної діяльності особлива увага має приділятися не лише наявності переліченої вище інформації, а й змістовному направленню та відповідності вимогам чинного законодавства, особливо у частині дотримання термінів виконання тих чи інших регуляторних процедур, а також їх послідовності.

На нашу думку, результати моніторингу регуляторної діяльності місцевих органів виконавчої влади, у першу чергу, можуть бути використані: 1) у практичній діяльності органів державної влади з метою вдосконалення процесів реалізації державної регуляторної політики; 2) у діяльності громадських організацій та політичних партій для оцінки діяльності органів влади та внесення пропозицій щодо її вдосконалення; 3) під час оцінки рівня відкритості та прозорості діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; 4) під час розробки органами державної влади та органами місцевого самоврядування проектів регуляторних актів, аналізу регуляторного впливу та відстеження ефективності регуляторних актів; 5) для інформування громадськості про результати та ефективність

управлінської діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Висновки. Здійснюючи підсумок аналізу системи законодавчих актів, що визначають основні засади здійснення моніторингу регуляторної діяльності місцевих органів виконавчої влади зазначимо, що МДА у межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою у сфері реалізації державної регуляторної політики. Саме запровадження моніторингу регуляторної діяльності, як системи засобів контролю за діяльністю фахів-

ців підрозділів МДА, відповідальних за здійснення державної регуляторної політики в місцевих органах виконавчої влади, дозволяє значною мірою подолати систематичну неефективність виконання органами державної влади та органами місцевого самоврядування процедур регуляторної політики у межах управлінської діяльності. Також за результатами моніторингу регуляторної діяльності можна буде скласти реальну картину із реалізацією державної регуляторної політики та розробити рекомендації щодо подальшого адміністративно-правового удосконалення регуляторних процедур та активізації регуляторної реформи в Україні.

Література

1. Радейко Р. І. Регуляторна політика в Україні: особливості формування і тенденції розвитку. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837. С. 100–104.
2. Вступ до аналізу державної політики: навч. посіб. / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. К.: Основи. 2001. 238 с.
3. Державна політика: аналіз та механізм впровадження в Україні: навч. посіб. За ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К.: Вид-во УАДУ. 2000. 232 с.
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>
5. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XVIII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2324-18.
6. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Законом України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15.
7. Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2004р. № 308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2004-%D0%BF>
8. Про затвердження Положення про апеляційну регуляторну комісію: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2004 р. № 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2004-%D0%BF>
9. Про підготовку та оприлюднення щорічної інформації Кабінету Міністрів України про здійснення державної регуляторної політики органами виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2004 р. № 152-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152-2004>.
10. Про офіційне оприлюднення регуляторних актів, прийнятих місцевими органами виконавчої влади, територіальними органами центральних органів виконавчої влади та їх посадовими особами і внесення змін до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02. 2004 р. № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.
11. Про затвердження Програми запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05. 2006 р. № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
12. Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.2011 р. № 704. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345>.

References

1. Radeyko R. I. Rehulyatorna polityka v Ukrayini: osoblyvosti formuvannya i tendentsiyi rozvytku. Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika». Yurydychni nauky. 2016. № 837. S. 100–104.
2. Vstup do analizu derzhavnoyi polityky: navch. posib. / V. Romanov, O. Rudik, T. Brus. K.: Osnovy. 2001. 238 s.
3. Derzhavna polityka: analiz ta mekhanizm vprovadzhennya v Ukrayini: navch. posib. Za red.. V. A. Rebkala, V. V. Tertychky. K.: Vyd-vo UADU. 2000. 232 s.
4. Konstytutsiya Ukrayiny: Zakon vid 28.06.1996. № 254k/96-VR. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>

5. Pro mistsevi derzhavni administratsiyi: Zakon Ukrayiny vid 9 kvitnya 1999 r. № 586-KHVSH. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2324-18.
6. Pro zasady derzhavnoyi rehulyatornoyi polityky u sferi hospodars'koyi diyal'nosti: Zakonom Ukrayiny vid 11.09.2003 r. № 1160-IV. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15.
7. Pro zatverdzhennya metodyk provedennya analizu vplyvu ta vidstezhennya rezul'tatyvnosti rehulyatornoho akta: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 11 bereznya 2004r. № 308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2004-%D0%BF>
8. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro apelyatsiyu rehulyatornu komisiyu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 03 bereznya 2004 r. № 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2004-%D0%BF>
9. Pro pidhotovku ta oprylyudnennya shchorichnoyi informatsiyi Kabinetu Ministriv Ukrayiny pro zdiysnennya derzhavnoyi rehulyatornoyi polityky orhanamy vykonavchoyi vlady: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 19.03.2004 r. № 152-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152-2004>.
10. Pro ofitsiyne oprylyudnennya rehulyatornykh aktiv, pryynyatykh mistsevymy orhanamy vykonavchoyi vlady, terytorial'nymy orhanamy tsentral'nykh orhaniv vykonavchoyi vlady ta yikh posadovymy osobamy i vnesennya zmin do Poryadku oprylyudnennya u merezhi Internet informatsiyi pro diyal'nist' orhaniv vykonavchoyi vlady: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 11.02.2004 r. № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.
11. Pro zatverdzhennya Prohramy zaprovadzhennya systemy upravlinnya yakistyu v orhanakh vykonavchoyi vlady: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 11.05.2006 r. № 614. URL: «<https://zakon.rada.gov.ua>»
12. Pro skorochennya kil'kosti ta ukрупnennya derzhavnykh tsil'ovykh proham: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 22.06.2011 r. № 704. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345>.

УДК 349.6:061ЄС

Гиренко Інна Володимирівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Гиренко Инна Владимировна

*доктор юридических наук, доцент,
професор кафедры международного права и сравнительного правоведения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Gyrenko Inna

*Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of International Law and Comparative Law National
University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-4-5105

ЩОДО ПИТАННЯ ПРИНЦИПІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЄС

ОТНОСИТЕЛЬНО ВОПРОСОВ ПРИНЦИПОВ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ЕС

PRINCIPLES IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE EU

Анотація. Стаття присвячена аналізу принципів у сфері охорони навколишнього природного середовища в ЄС. Було проаналізовано Першу (1973–1977) та Другу (1978–1982) екологічні програми, які визначили, що досягнення безперервного і збалансованого розвитку ЄС неможливе без ефективної екологічної стратегії ЄС. Серед принципів політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища можна виокремити певні принципи, а саме: орієнтація на профілактику забруднення та попередження; відмова від природокористування, яке порушує екологічний баланс; врахування певних особливостей всіх країн-членів ЄС; врахування міжкордонних особливостей охорони певних природних ресурсів та запобігання шкоди, що може бути нанесена іншій державі та інші. Визначено, що політика ЄС щодо навколишнього природного середовища ґрунтується на принципах, що визначені Договором про заснування Європейської Спільноти, а саме запобігання; вживання запобіжних заходів; виправлення шкоди, завдану довкіллю, насамперед усуваючи її джерела; забруднювач повинен платити. Враховано положення Загальної програми дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети» та проаналізовано пріоритетні цілі ЄС, а також принципи, на яких ґрунтується охорона навколишнього природного середовища ЄС. Сьома програма дій ґрунтується на принципі запобігання, а також принципах превентивності заходів, усунення забруднення у джерела і покриття витрат забруднювачем. Визначено певні особливості адаптації законодавства України до законодавства ЄС, у зв'язку з підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Ключові слова: принципи ЄС, ЄС, охорона навколишнього природного середовища, довкілля, навколишнє природне середовище.

Аннотация. Статья посвящена анализу принципов в сфере охраны окружающей природной среды в ЕС. Были проанализированы Первая (1973–1977) и Вторая (1978–1982) экологические программы, которые определили, что достижение непрерывного и сбалансированного развития ЕС невозможно без эффективной экологической стратегии ЕС. Среди принципов политики ЕС в сфере охраны окружающей природной среды можно выделить определенные принципы, а именно:

ориентация на профилактику загрязнения и предупреждения; отказ от природопользования, которое нарушает экологический баланс; учета определенных особенностей всех стран-членов ЕС; учета межгосударственных особенностей охраны природным ресурсам и предотвращения вреда, который может быть нанесен другому государству и другие. Определено, что политика ЕС в отношении окружающей среды основывается на принципах, определенных Договором об учреждении Европейского Сообщества, а именно предотвращение; употребление мер; исправления вреда, причиненного окружающей среде, прежде всего устраняя ее источник; тот, кто загрязняет должен платить. Учтены положения Всеобщей программы действий Союза по охране окружающей среды до 2020 года «Жить хорошо в рамках ограниченности ресурсов нашей планеты» и проанализированы приоритетные цели ЕС, а также принципы, на которых основывается охрана окружающей природной среды ЕС. Седьмая программа действий основывается на принципе предотвращения, а также принципах превентивности мер, устранение загрязнения и покрытие расходов загрязнителем. Определены определенные особенности адаптации законодательства Украины относительно законодательства ЕС, в связи с подписанием Соглашения об ассоциации между Украиной, с одной стороны, и Европейским Союзом, Европейским сообществом по атомной энергии и их государствами-членами, с другой стороны.

Ключевые слова: принципы ЕС, ЕС, охрана окружающей среды, окружающая среда.

Summary. The article is devoted to the analysis of principles in the field of environmental protection in the EU. The First (1973–1977) and Second (1978–1982) environmental programs were analyzed. It was determined that the achievement of a continuous and balanced development of the EU would be impossible without an effective EU environmental strategy. Among the principles of EU policy in the field of environmental protection, certain principles can be singled out, namely: focus on pollution prevention and prevention; abandonment of nature use, which violates the ecological balance; taking into account certain features of all EU member states; taking into account the inter-boundary features of the protection of certain natural resources and preventing damage that may be inflicted to another state and others. It is determined that the EU environmental policy is based on the principles set out in the Treaty establishing the European Community, namely prevention; taking precautionary measures; correction of harm caused by the environment, first of all eliminating its sources; the polluter must pay. The provisions of the 7th Environment Action Programme to 2020 «Living well, within the limits of our planet» are taken into account, and analyzed the priority objectives of the EU, as well as the principles on which the protection of the environment of the EU is based. The 7th Action Program is based on the principle of prevention, as well as the principles of preventive action, the elimination of contamination in the source and the cost of the pollutant. Some features of adaptation of the Ukrainian legislation to the EU legislation, in connection with the signing of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, have been identified.

Key words: principles of the EU, EU, environmental protection, environment.

Постановка проблеми. Індустріальний розвиток суспільства, збільшення техногенного навантаження на планету, зменшення кількості природних ресурсів, а також погіршення їх якісних показників, забруднення навколишнього природного середовища стало підставою для нагального перегляду правового забезпечення охорони навколишнього природного середовища. В ЄС в історичному аспекті можна спостерігати еволюцію екологічної політики та принципів у сфері охорони навколишнього природного середовища. Такі принципи показують чіткі пріоритети у зазначеній сфері, а також вектор розвитку у майбутньому. Оскільки Україна вибрала проєвропейський курс розвитку, в тому числі у сфері охорони навколишнього середовища, важливим є визначення основних напрямів, ідей, вихідних положень, на чому базується охорона навколишнього природного середовища ЄС.

Аналіз останніх досліджень. Питання принципів у сфері охорони навколишнього природного се-

редовища ЄС та України досліджувалось такими вченими, як Андрусевич Н. І., Будякова Т. О., Гетьман А. П., Лозо В. І., Горобець О. В., Каракаш І. І., Костицький В. В., Соколова А. К., Малишева Н. Р., Микієвич М. М., Шемшученко Ю. С. та іншими науковцями.

Метою даної статті є вивчення особливостей принципів ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Викладення основного матеріалу. Законодавство ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища є розвиненим та розгалуженим. Правові норми ЄС поділяються на директиви, рішення, регламенти, рекомендації та резолюції. Принципи права ЄС в залежності від сфери дії поділяються на загальні та спеціальні.

Спеціальні принципи права ЄС підкреслюють особливості правового регулювання в окремих сферах суспільного життя і поширюються у межах певних галузей та інститутів права [1, с. 49].

В юридичній сфері ЄС поки є одним прикладом успішно функціонуючої наднаціональної правової системи в межах окремо взятої регіональної міжнародної організації. Унікальність правової системи ЄС характеризується верховенством та прямою дією її норм в країнах-членах ЄС, а також наявністю правових надбань «*acquis communautaire*», які повинні поділяти та застосовувати як країни-члени ЄС, так і країни, що претендують на отримання членства [2, с. 13]

У європейському праві навколишнього середовища також використовуються процесуальні принципи європейського права: принцип пропорційності та принцип субсидіарності. Згідно з принципом пропорційності Співтовариства здійснюють свою юрисдикцію тільки в межах тих повноважень, які надані Співтовариству державами відповідно до установчих договорів, а також для реалізації встановлених Договором цілей. Дії чи акти повинні бути пропорційні цілям, на досягнення яких спрямовані [3, с. 70].

Принцип субсидіарності був введений Єдиним Європейським Актом і стосувався лише навколишнього середовища. Стаття 130 г (4) Єдиного Європейського Акту передбачала, що «Співтовариство вживає заходів у сфері навколишнього середовища в тій мірі, в якій цілі, передбачені у параграфі 1, можуть бути реалізовані на рівні Співтовариства ефективніше, ніж державами-членами самостійно» [3, с. 80].

В історичному аспекті варто виокремити положення Паризького договору 1951 р, в якому положення щодо економічного розвитку базувалися на положеннях щодо раціонального використання природних ресурсів.

На початку 1970-х років розвиток економіки Співтовариства і підвищення життєвого рівня його населення стали немислимі без боротьби із забрудненням навколишнього середовища. В результаті були прийняті Перша і Друга екологічні програми (відповідно на 1973–1977 і на 1978–1982 роки), які констатували, що досягнення безперервного і збалансованого розвитку ЄС, намічене в Установчому договорі, неможливе без ефективної екологічної стратегії з метою поліпшення якості довкілля і умов життя народів Співтовариства. У світлі цих завдань було закріплено принципи екологічної стратегії ЄС: 1) орієнтація на профілактику забруднення на початковій стадії, а не на протидію його наслідкам; 2) навколишнє середовище — не перешкода, а чинник розвитку, тому вплив на нього слід враховувати якомога раніше; 3) відмова від природокористування, яке порушує екологічний баланс, адже можливість природи нейтралізувати забруднення обмежена;

4) підвищення рівня знань для поліпшення якості довкілля; 5) запобігання і усунення шкоди навколишньому середовищу за рахунок забруднювача («забруднювач платить»); 6) дії однієї держави не повинні піддавати деградації довкілля іншої держави; 7) урахування в екологічній політиці ЄС інтересів країн, що розвиваються; 8) участь у планетарній державній екологічній політиці на основі глобальних досліджень і міжнародної співпраці з кореляцією взаємозалежності світових економічних систем; 9) поліпшення навколишнього середовища за участю всіх категорій населення і соціальних сил і безперервною освітою на всіх рівнях і для всіх поколінь (екологія — справа кожного); 10) природоохоронні дії на відповідному рівні (місцевому, регіональному, національному, комунітарному, міжнародному) з урахуванням пріоритетів, категорій забруднення, характеру необхідних заходів і географічних зон, що підлягають охороні (принцип «субсидіарності»); 11) координація національних програм на основі довгострокової концепції Співтовариства з загальною метою поліпшення якості життя [4, с. 14].

Статтю 174 Договору про заснування Європейської Спільноти [5] політика Спільноти щодо довкілля сприяє досягненню таких цілей:

- берегти, охороняти та поліпшувати стан довкілля;
- берегти здоров'я людей;
- виважено й раціонально використовувати природні ресурси;
- сприяти на міжнародному рівні розв'язанню регіональних та світових проблем довкілля.

Політика Спільноти щодо довкілля має на меті досягти високого рівня захисту з урахуванням розмітття становища у різних регіонах Спільноти. Її належить ґрунтувати на принципі застерігання та принципах: належить уживати запобіжних заходів; належить виправляти шкоду, завдану довкіллю, насамперед усуваючи її джерела; забруднювач повинен платити.

Варто зазначити, що на території ЄС діє Загальна програма дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети» (Сьома програма дій) [6]. Зазначеним документом визначено, що Сьома програма дій (стаття 2) має наступні пріоритетні цілі: захищати, зберігати та збільшувати природний капітал ЄС; перетворити ЄС на ресурсоефективну, «зелену» та конкурентоспроможну низьковуглецеву економіку; оберігати громадян ЄС від пов'язаних із навколишнім середовищем навантажень і ризиків для здоров'я та добробуту; максимально збільшити вигоди від екологічного законодавства ЄС шляхом покращення його дотримання; поліпшити базу знань

і доказів для політики ЄС в галузі навколишнього середовища; забезпечити інвестиції для реалізації екологічної та кліматичної політики й усунути зовнішні екологічні наслідки економічної діяльності; покращити екологічну інтеграцію та послідовність екологічної політики; посилити сталість міст ЄС; підвищити ефективність розв'язання ЄС екологічних і кліматичних проблем міжнародного характеру.

Сьома програма дій основана на принципі запобігання, а також принципах превентивності заходів, усунення забруднення у джерела і покриття витрат забруднювачем.

Починаючи з 70–80-х років минулого століття, з'явилася нова — екологічна функція держави, яка за своєю юридичною природою є комплексною та складається з декількох напрямків. При цьому економічна і соціально-політична криза, що охопила Україну, зумовлює кардинальну зміну стратегії її функціонування [7, с. 59].

Між Україною та ЄС було підписано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про асоціацію) [8], в якій сферу охорони навколишнього середовища названо однією з пріоритетних. Статтею 360 Глави 6 «Навколишнє середовище» Частини V «Економічне і секторальне співробітництво» Угоди передбачено, що сторони розвиватимуть і зміцнюватимуть співпрацю з питань охорони навколишнього природного середовища.

З цього приводу варто вказати думку Лозо В. І., який зазначає, що при зближенні екологічних норм України з правом ЄС слід не просто копіювати привабливі механізми, які ефективно «працюють» в країнах ЄС, але вивіряти життєздатність «новацій» в умовах сучасної України, коригувати власні правові традиції і звичаї народу. Таким чином, бажан-

ня зближувати правове регулювання екологічних відносин України з правовим регулюванням в країнах — членах ЄС є не просто вимогою часу у зв'язку з формуванням нових відносин на геополітичній карті світу, але й необхідною закономірністю розвитку внутрішньої і зовнішньої функцій екологічної політики України [4, с. 27].

При адаптації екологічного права України к нормам ЄС необхідно закладати його превентивний напрям, орієнтований не тільки на розв'язання вже існуючих екологічних проблем, але, перш за все, на запобігання новим. Екологічні пріоритети необхідно інтегрувати в усі компоненти і напрями політики України, в діяльність публічних і приватних економічних операторів [4, с. 24].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що політика ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища ґрунтується на врахування певних особливостей країн-членів та ґрунтується на принципах використання запобіжних заходів, виправлення шкоди, завданої довкіллю, насамперед усуваючи її джерела, принцип «забруднювач повинен платити». Окрім того, Загальна програма дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети» визначає, такі принципи, як запобігання, а також принципи превентивності заходів, усунення забруднення у джерела та покриття витрат забруднювачем.

З урахуванням євроінтеграційного шляху України Угодою про асоціацію визначено сферу охорони навколишнього середовища однією з пріоритетних. Під час адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища варто взяти до уваги особливості правової традиції нашої держави, а також принципи та механізми екологічного управління в ЄС.

Література

1. Богачева Л. Л. Принципи європейського і національного права (порівняльно-правовий аналіз критеріїв класифікації). Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2003, 26. С. 47–59.
2. Петров Р. А. Транспозиция «acquis» Европейского Союза в правовые системы третьих стран: монография. Киев: Истина, 2011. 384 с.
3. Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. Європейське право навколишнього середовища. Львів, 2004. 256 с.
4. Лозо В. І. Правові основи екологічної політики Європейського Союзу. Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня д. ю. н. Харків, 2010. 34 с.
5. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
6. Рішення № 1386/2013/EU Європейського парламенту та Ради від 20 листопада 2013 р. про Загальну програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013D1386>.

7. Гиренко І. В. Правове забезпечення екологічної функції держави в сфері охорони рослинного світу. Митна справа. 2015, 2(98). Ч. 2, Кн. 2. С. 58–63.

8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, в редакції від 30.11.2015 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.

References

1. Boghacheva L. L. Pryncypy jevropejskogho i nacionalnogho prava (porivnjajno-pravovyj analiz kryterijiv klasyfikaciji). Derzhavne budivnyctvo ta misceve samovrjaduvannja. 2003, 26. S. 47–59.

2. Petrov R. A. Transpozitsiya «acquis» Yevropejskogo Soyuza v pravovye systemy tretikh stran: monografiya. Kiev: Istina, 2011. 384 s.

3. Mykijevych M. M., Andrusyevych N. I., Budjakova T. O. Jevropejske pravo navkolysnjogho seredovyshha. Ljviv, 2004. 256 s.

4. Lozo V. I. Pravovi osnovy ekologichnoji polityky Jevropejskogho Sojuzu. Avtoreferat dys..na zdobuttja naukovogho stupenja d.ju.n. Kharkiv, 2010. 34 s.

5. Doghovir pro zasnuvannja Jevropejskoji Spilnoty (konsolidovana versija stanom na 1 sichnja 2005 roku). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

6. Rishennja # 1386/2013/EU Jevropejskogho parlamentu ta Rady vid 20 lystopada 2013 r. pro Zaghaljnu prohramu dij Sojuzu z okhorony navkolysnjogho seredovyshha do 2020 roku «Zhyty dobre v ramkakh obmezhenosti resursiv nashoji planety». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013D1386>.

7. Ghyrenko I. V. Pravove zabezpechennja ekologichnoji funkciji derzhavy v sferi okhorony roslynnogho svitu. Myt-na справа. 2015, 2(98). Ч. 2, Кн. 2. С. 58–63.

8. Ughoda pro asociaciju mizh Ukrajinuju, z odnijeji storony, ta Jevropejskym Sojuzom, Jevropejskym spivtovarystvom z atomnoji energhiji i jikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoji storony, v redakciji vid 30.11.2015 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.

Антонюк Святослав Аркадійович

*викладач кафедри судуостроу, прокуратури та адвокатури
Львівський університет бізнесу та права*

Антонюк Святослав Аркадьевич

*преподаватель кафедры судуостройства, прокуратуры и адвокатуры
Львовский университет бизнеса и права*

Antoniuk Sviatoslav

*Lecturer of the Department of Judiciary, Prosecution and Advocacy
Lviv University of Business and Law*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-4-5058

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВОВЫХ ГАРАНТИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АДВОКАТА В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ

SECUREMENT LEGAL GUARANTEES OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF A LAWYER IN CIVIL LEGAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Анотація. У статті досліджено актуальні питання забезпечення правових гарантій професійної діяльності адвоката-представника у цивільному судочинстві України. Аналіз здійснено на основі системно-структурного методу і інструментального підходу до права, застосування якого зумовлює відправні засади професійної діяльності адвоката. Правозахисний характер професійної діяльності адвоката-представника у цивільному судочинстві визначається правовою природою та специфікою адвокатської діяльності, яка полягає у тому, що її можуть здійснювати лише особи, які отримали статус адвоката в порядку, встановленому чинним законодавством України. Проведено правовий аналіз норм нової редакції Цивільного процесуального кодексу України щодо процесуального представництва та судового представництва, а також здійснено порівняння положень щодо процесуального представництва, яке здійснюється виключно адвокатами, в різних видах судочинства, зокрема з господарським та адміністративним. Розкрито специфіку взаємовідносин у цивільній справі між особою, яку представляють у суді, адвокатом-представником та судом в Україні. Розглянуто особливості організації та діяльності адвокатури, які гарантують адвокатам (як представникам громадянського суспільства) можливість здійснювати правозахисну функцію – надавати професійну правничу (правову) допомогу. Звернуто увагу на забезпечення правових гарантій професійної діяльності адвоката-представника у цивільному судочинстві України. Нормативне закріплення теоретичної моделі правового інституту адвоката-представника у цивільному судочинстві України ускладнює на практиці здійснення правозахисних функцій у контексті особливостей діяльності адвоката-представника зі збирання та подання доказів до суду. Представлено пропозиції, які спрямовані на забезпечення реалізації конституційних положень про право на кваліфіковану правничу (правову) допомогу у цивільному судочинстві, а також визначено основні напрями розвитку правозахисної функції адвоката-представництва в цивільному процесі та правових гарантій професійної діяльності адвоката-представника у цивільному судочинстві України.

Ключові слова: адвокат, правові гарантії, професійна діяльність адвоката, адвокатська діяльність, представництво у суді, цивільне судочинство, цивільний процес.

Аннотация. В статье исследованы актуальные вопросы обеспечения правовых гарантий профессиональной деятельности адвоката-представителя в гражданском судопроизводстве Украины. Анализ осуществлен на основе системно-структурного метода и инструментального подхода к праву, применение которого приводит отправные принципы профессиональной деятельности адвоката. Правозащитный характер профессиональной деятельности адвоката-представителя в гражданском судопроизводстве определяется правовой природой и спецификой адвокатской деятельности, которая заключается в том, что ее могут осуществлять только лица, получившие статус адвоката в порядке, установленном действующим законодательством Украины. Проведен правовой анализ норм новой редакции Гражданского процессуального кодекса Украины относительно процессуального представительства и судебного представительства, а также проведено сравнение положений относительно процессуального представительства, которое осуществляется адвокатами, в различных видах судопроизводства, в частности с хозяйственным и административным. Раскрыта специфика взаимоотношений по гражданскому делу между представляемым лицом в суде, адвокатом-представителем и судом в Украине. Рассмотрены особенности организации и деятельности адвокатуры, которые гарантируют адвокатам (как представителям гражданского общества) осуществлять правозащитную функцию – оказывать профессиональную юридическую (правовую) помощь. Обращено внимание на обеспечение правовых гарантий профессиональной деятельности адвоката-представителя в гражданском судопроизводстве Украины. Нормативное закрепление теоретической модели правового института адвоката-представителя в гражданском судопроизводстве Украины усложняет на практике осуществления правозащитных функций в контексте особенностей деятельности адвоката-представителя по сбору и представлению доказательств в суд. Представлены предложения, направленные на обеспечение реализации конституционных положений о праве на квалифицированную юридическую (правовую) помощь в гражданском судопроизводстве, а также определены основные направления развития правозащитной функции адвоката-представительства в гражданском процессе и правовых гарантий профессиональной деятельности адвоката-представителя в гражданском судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: адвокат, правовые гарантии, профессиональная деятельность адвоката, адвокатская деятельность, представительство в суде, гражданское судопроизводство, гражданский процесс.

Summary. The article investigates the actual issues of securement legal guarantees of professional activity of a lawyer-representative in civil legal proceedings of Ukraine. The analysis is carried out on the basis of the system-structural method and the instrumental approach to the law, the application of which results in the starting basis for the professional activity of the lawyer. The law-enforcement character of the professional activity of a lawyer-representative in civil proceedings is determined by the legal nature and specificity of the advocacy, which is that it can only be carried out by persons who have received the status of a lawyer in accordance with the procedure established by the current legislation of Ukraine. A legal analysis of the norms of the new version of the Civil Procedural Code of Ukraine regarding procedural representation and judicial representation has been carried out, as well as comparison of the provisions on procedural representation, which is carried out exclusively by lawyers, in different types of legal proceedings, in particular with economic and administrative ones. The specifics of the civil case relationship between a person represented in court, a lawyer-representative and a court in Ukraine are disclosed. The peculiarities of the organization and activity of the advocacy are considered, which guarantee lawyers (as representatives of civil society) the opportunity to exercise a human rights function – to provide professional legal assistance. The attention is paid to ensuring legal guarantees of professional activity of a lawyer-representative in civil legal proceedings of Ukraine. Regulatory consolidation of the theoretical model of the law institute of a lawyer-representative in civil legal proceedings in Ukraine complicates the implementation of human rights functions in the context of the peculiarities of the activity of the lawyer-representative in collecting and submitting evidence to a court. The proposals aimed at ensuring the implementation of the constitutional provisions on the right to qualified legal assistance in civil legal proceedings are presented, as well as defines the main directions of development of the human rights function of the lawyer-representation in the civil process and legal guarantees of professional activity of the lawyer-representative in the civil legal process of Ukraine.

Key words: lawyer, legal guarantees, professional activity of a lawyer, advocacy, representation in court, civil legal process, civil process.

Постановка проблеми. Адвокатська діяльність (як різновид юридичної (правової) практичної діяльності) — це сукупність юридично обумовлених і формально визначених дій, здійснюваних адвокатом як особливим суб'єктом права, в установленому законодавством і корпоративними актами порядку,

з метою захисту прав, свобод і законних інтересів осіб (або суб'єктів правовідносин), які звернулися за відповідною кваліфікованою (належною) правничою (правовою) допомогою. Актуальність і важливість дослідження цього аспекту проявляється у тому, що чинне законодавство України та практична

діяльність за проблемою, виходячи із цілей і завдань та специфіки адвокатської діяльності в Україні, потребують подальшого наукового осмислення, а також вимагають нових підходів до вирішення виникаючих в цій галузі питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [1–13] свідчить про те, що проблеми правових гарантій професійної діяльності адвоката у цивільному судочинстві України досліджували вчені-юристи та практики, зокрема О. Гумега [6], В. Заборовський [13], Т. Курило [2], Ю. Лисенко [8], Р. Ляшенко [7], Г. Резнікова [12], Р. Ханік-Посполітак [4], В. Цюра [9], М. Шпак [5] інші. Водночас слід зазначити, що у межах загальної теми, пов'язаної з правовою природою та гарантіями професійної адвокатської діяльності, проблеми змісту професійної діяльності адвоката як процесуального представника у цивільному судочинстві України висвітлювалися фрагментарно, а також є об'єктом гострих дискусій (дискусійних питань) у цій сфері, що потребують додаткового вивчення і дослідження.

Метою статті є дослідження питання про забезпечення правових гарантій професійної діяльності адвоката-представника у цивільному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу. Адвокатська діяльність — це регульована законом і нормами професійної етики діяльність особи, наділеної статусом адвоката, з надання кваліфікованої правничої (правової) допомоги населенню у вигляді консультацій, складання певних документів правового характеру, а також участі в судочинстві в якості представника або захисника, який надає довірителям інші види правничої (правової) допомоги з метою захисту їх прав, свобод і законних інтересів. Адвокатська діяльність є пріоритетною формою надання кваліфікованої юридичної (правничої) допомоги, гарантованої ст. 131–2 Конституції України, яка відповідає всім основним вимогам, що висуваються міжнародними актами до здійснення юристами (адвокатами) такої діяльності, відповідає світовому досвіду, який покладено в основу концепції регулювання сфери юридичної допомоги за допомогою об'єднання юристів, на засадах адвокатури та закріплення права адвокатів на представництво інтересів фізичних та юридичних осіб у судах [1].

Адвокатська діяльність є комплексна динамічна правова категорія, взаємопов'язані елементи якої утворюють в сукупності систему, покликану забезпечити ефективне функціонування. Елементами адвокатської діяльності є: суб'єкт і залучені особи, об'єкт, мета, юридичні дії і операції, прийоми та способи їх здійснення, професійна етика, результати

дій адвоката тощо. Адвокатська діяльність базується на певних принципах, які виступають в якості основних, нормативно закріплених правил, що регулюють діяльність адвоката з надання кваліфікованої правничої (правової) допомоги, вчинення інших дій організаційно-забезпечувального характеру, передбачених законодавством України та корпоративними нормами. Адвокатська діяльність здійснюється на основі принципів: законності; професійної незалежності адвокатів; сумлінності діяльності; дотримання професійної (адвокатської) таємниці.

Засобом, що забезпечує взаємодію елементів адвокатської діяльності, є її гарантії, які слід визначити як закріплені в нормах права спеціальні засоби охорони, забезпечення та захисту прав і законних інтересів адвоката і його довірителя, спрямованих на створення умов для безперешкодного здійснення професійної адвокатської діяльності. Всі гарантії адвокатської діяльності можуть бути розділені на різні групи, що відрізняються підставами такої диференціації: за суб'єктивним критерієм; за об'єктивним критерієм; за функціональним критерієм. Формою вираження правових гарантій є нормативно-правові приписи, які мають, однак, різну природу. Правові гарантії можна розмежовувати на:

- гарантії, закріплені в нормативно-правових приписах, що виражають норми права. Їх значення важко переоцінити, оскільки вони мають безпосередній регулятивний вплив, породжують права і обов'язки, створюють певні правові наслідки. Можна говорити про те, що саме такі гарантії є найбільш ефективними. До їх числа можна віднести, наприклад, правила про юридичну відповідальність, процедури в праві тощо;
- гарантії, закріплені в нормативно-правових приписах, що не виражають норми права. До них відносяться правові принципи, дефініції, правові декларації, презумпції, фікції, юридичні конструкції. Механізм їх впливу на суспільні відносини більш складний, однак, результат не менш значущий.

Як зазначає Т. Курило, правовий статус адвоката в Україні визначений певною сукупністю нормативно-правових актів, які регулюють особливий порядок функціонування адвокатури та здійснення адвокатом своєї діяльності на території України [2, с. 88]. Правовий статус адвоката як суб'єкта адвокатської діяльності визначається поняттями прав і обов'язків, які зумовлюють специфіку діяльності адвоката у межах видової диференціації. Чітке розмежування прав і обов'язків адвоката характерно для правового регулювання здійснення діяльності адвоката як члена адвокатської корпорації. Права

і обов'язки адвоката можуть бути класифіковані за двома основними критеріями.

По-перше, діяльність адвоката відповідно до чинного законодавства розділена на дві базові складові: організаційно-забезпечувальна та надання кваліфікованої юридичної (правничої, правової) допомоги.

По-друге, в залежності від виду юридичної (правничої, правової) допомоги права і обов'язки можна розділити на загальні (передбачені Законом України від 05.07.2012 р. № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» для надання будь-яких видів юридичної допомоги [3]) і спеціальні, або галузеві (передбачені законодавством для конкретної сфери суспільних відносин, наприклад цивільного судочинства України).

Правозахисний характер професійної діяльності адвоката в Україні визначається правовою природою та специфікою адвокатської діяльності, яка полягає у тому, що її можуть здійснювати лише особи, які отримали статус адвоката в порядку, встановленому чинним законодавством (відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3]) і тією обставиною, що дана діяльність не є підприємницькою і носить правозахисний характер. Особливості організації та діяльності адвокатури гарантують адвокатам як представникам громадянського суспільства можливість здійснювати правозахисну функцію у формі представництва у цивільному судочинстві України.

Встановлено, що безперечними перевагами адвокатської участі є:

- здійснення функцій захисту та представництва, надання правничої (правової) допомоги адвокатами, для яких виконання зазначених функцій є основоположним завданням професійної діяльності відповідно до законів України;
- незалежність адвокатури закріплена в Конституції України;
- здійснення адвокатської діяльності на основі (підставі) правил і стандартів, встановлених законодавством України і нормативно-правовими документами адвокатської спільноти, серед яких обов'язком є збереження адвокатської таємниці, підвищення рівня кваліфікації, недопустимості конфлікту інтересів тощо;
- наявність гарантій адвокатської діяльності — заборона на допит адвоката за обставинами, які стали йому відомі у зв'язку із здійсненням адвокатської діяльності; заборона на втручання в діяльність адвоката та перешкоджання адвокатській діяльності; особливий порядок кримінального провадження щодо адвокатів; особливий порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної

відповідальності; інші гарантії, передбачені законодавством України;

- надання адвокатами безоплатної правничої (правової) допомоги тощо.

Розкриваючи положення про статус адвоката-представника в суді ми стикаємося з відсутністю в законодавстві чіткого віднесення до певного статусу, що в свою чергу викликає актуальний на сьогоднішній день доктринальний спір.

В цьому контексті Р. Ханік-Посполітак [4] зазначає, що у юридичній літературі виділяють різні критерії для визначення видів представництва [4, с. 51]. Судове представництво є самостійним видом процесуально-правової діяльності. Ставлячись до міжгалузевих процесуальних інститутів, судове представництво виконує роль інтегруючого фактора правосуддя, що вимагає системного правового регулювання.

У структуру процесуального положення (статусу) представника входять елементи та правові категорії: суб'єктивні (процесуальні) права сторін і третіх осіб цивільного судочинства; процесуальні обов'язки; законні інтереси сторін, третіх осіб; цивільно-процесуальна правоздатність і дієздатність; цивільно-процесуальні гарантії суб'єктивних процесуальних прав, свобод і законних інтересів; відповідальність. Тут варто відмітити, що М. Шпак [5] зазначає (дотримується думки): цивільна процесуальна правосуб'єктність адвоката як складова частина категорії загальної цивільної процесуальної правосуб'єктності має специфічні особливості, які відображають її індивідуальність та особливість [5, с. 190–191].

Інститут представництва охоплює всі норми права, що регулюють відносини, у межах яких одна особа (представник) здійснює юридичні сприяння іншій особі в придбанні та реалізації суб'єктивних прав і обов'язків останнього в його відносинах з третіми особами, включаючи певні приписи конституційно-правового характеру та норми процесуальних галузей права. Переважне місце в зазначеному комплексному (багатогалузевому) інституті займають цивільно-правові норми.

Все більше дослідників схиляються до того, що необхідно розрізняти цивільно-правове та судове представництво, з чим можна погодитися. В контексті цього, Р. Гумега [6] дотримується думки, що принцип судового захисту цивільного права та інтересу органічно вписується в систему принципів цивільного права, зокрема, та систему принципів права у цілому [6, с. 219].

В основі цивільно-правової конструкції представництва лежить положення про те, що одна особа

(представник) діє від імені і в інтересах іншої особи (яку представляє), при цьому представником (адвокатом) здійснюються дії, що створюють, змінюють і припиняють цивільні права і обов'язки у особи, яку представляє, водночас несе встановлену законом відповідальність за їх невиконання. Головною ідеєю представництва у суді, яке здійснюється виключно адвокатами, є усунення необхідності особистої участі особи у вчиненні юридичної дії та неможливість такої участі через відсутність дієздатності або інших життєвих обставин.

У цивільно-правових дослідженнях сутність представництва розкривається в декількох аспектах: як правовий інститут; як юридична конструкція; як правовий механізм здійснення прав однієї особи через дії іншої особи, в разі відсутності у першої особи дієздатності чи іншої неможливості особисто здійснювати свої права або нести обов'язки; як система правовідносин.

Цивільно-правова доктрина зробила істотний вплив на формування теоретичних поглядів про судове представництво. У роботах з цивільного процесу судове представництво аналізується в тих же аспектах. Звідси відповідні підходи до визначення поняття судового представництва.

Судове представництво — це передбачений правовими нормами спосіб (механізм) реалізації учасником судового процесу процесуальних прав і обов'язків у разі відсутності у нього цивільної процесуальної дієздатності чи іншої неможливості здійснювати власними діями процесуальні права і обов'язки сторони або третьої особи.

Існує внутрішня сторона представництва — це відносини між представником (адвокатом) і особою, яка акредитує, які регулюються нормами матеріального права, та зовнішня сторона судового представництва — це відносини між представником (адвокатом) і судом, що регулюються нормами цивільного процесуального права. Звідси визначення судового представництва як сукупності процесуальних норм, що регулюють зовнішні правовідносини, які складаються у межах цивільного судочинства між представником (адвокатом) і судом.

У науковій літературі судове представництво розглядається вченими в тих же аспектах, що й цивільно-правове представництво. З урахуванням цього, Р. Ляшенко та С. Мамчур [7] зазначають, що монополія адвокатів на судове представництво є необхідною в нашій державі та не менш важливою для суспільства, ніж монополія, зокрема, нотаріусів [7, с. 23].

Ідея «заміщення» однієї особи іншою при вчиненні дій, які тягнуть за собою юридично значимі наслідки

для іншої особи, знайшла відображення в нормах цивільного процесуального, а потім господарського процесуального законодавства. Юридичні наслідки вчинюваних судовим представником дій лягають на особу представника (адвоката). Не став винятком Кодекс адміністративного судочинства України, який закріпив право громадян, що володіють адміністративною процесуальною дієздатністю, вести справи в суді особисто або через представника. Права та законні інтереси недієздатних громадян і громадян, обмежених в дієздатності, захищають за загальним правилом законні представники, в установленому законом порядку та випадках — представники.

Представник в адміністративному судочинстві здійснює від імені особи, яку представляє всі процесуальні дії, а при обов'язковому веденні адміністративної справи в суді за участю представника — замість особи, яку представляє, всі процесуальні дії, за винятком зазначених у законі випадків [8, с. 174–175] (Ю. Лисенко).

Незважаючи на певну схожість, судове представництво не можна ототожнювати з представництвом цивільно-правовим. Судове представництво, як неодноразово зазначалося в юридичній літературі, має відмінні від цивільно-правового представництва мету, суб'єктний склад та інші особливості. Як зазначає В. Цюра [9], для судового представництва характерно не заміщення одного суб'єкта іншим, а приєднання до правоздатності та дієздатності, особи яку представляють, дієздатності представника [9, с. 46]. Висновок про приєднання до правоздатності однієї особи, яку представляють, дієздатності іншої особи, представника, був зроблений О. Іоффе при з'ясуванні юридичної сутності представництва в цивільному праві.

Питання, яке виникає при дослідженні судового представництва, це питання про процесуальні права і обов'язки судового представника і місце судового представника серед інших учасників цивільного процесу. З адвокатом-представником, і з особою, яка акредитує, у суду складаються певні процесуальні відносини, структурно пов'язані між собою і врегульовані нормами цивільного процесуального права. Можна говорити про існування складних процесуальних правовідносин судового представництва, які потребують більш детального розгляду.

У процесуально-правових відносинах у цивільному судочинстві України, однією зі сторін є адвокат-представник, наділений певними повноваженнями, тому особливе значення має реальне забезпечення і охорона гарантій прав і інтересів адвоката-представника. Під процесуально-правовими гарантіями мається на увазі правові засоби, що містяться

в нормах права, які забезпечують всім суб'єктам можливість виконувати обов'язки та скористатися наданими правами. Процесуальні гарантії прав адвоката-представника — це засоби, які фактично забезпечують реалізацію цих прав. Обов'язок щодо забезпечення прав громадян, учасників цивільного процесу покладено на осіб, які ведуть судочинство. В обов'язки суду входить: 1) роз'яснення прав особам, які беруть участь у цивільному судочинстві, забезпечення можливості реалізації; 2) вжиття заходів до всебічного та повного дослідження обставин справи; 3) винесення законних і мотивованих рішень.

Правові гарантії діяльності адвоката-представника у цивільному судочинстві України, виходячи з різних критеріїв диференціації, можемо умовно розділити на декілька груп.

По-перше, за суб'єктивним критерієм, гарантії адвокатської діяльності можуть забезпечувати інтереси адвоката і (або) його довірителя.

По-друге, за об'єктивним критерієм, гарантії адвокатської діяльності можуть регулювати окремі етапи (стадії) адвокатської діяльності.

По-третє, за функціональною ознакою, гарантії можуть регулювати окремі види (форми) адвокатської діяльності.

Гарантії закріплені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в міжнародних документах, у галузевих нормативно-правових актах, тому норми-гарантії можуть мати як загальний, так і спеціальний характер.

Залежно від адресата гарантії можуть забезпечувати права та законні інтереси адвоката-представника і його довірителя. До першої групи можна віднести, гарантії незалежності адвоката. Вони включають: заборону на втручання в діяльність адвоката; заборону обмежень переміщення адвоката територією країни та за її межі; імунітет від юридичної відповідальності за діяння, вчинене при виконанні обов'язків; чітка персоніфікація (індивідуалізація) як представника адвокатської спільноти; імунітет для свідка. До другої групи належать гарантії допуску адвоката-представника до довірителя; фінансової доступності адвокатських послуг; забезпечення адвокатської таємниці; можливість в будь-який час відмовитися від послуг адвоката.

Принцип забезпечення адвокатської таємниці досить широкий за своєю дією, оскільки поширюється на відомості, пов'язані з наданням адвокатом юридичної (правничої, правової) допомоги, починаючи від факту звернення до адвоката та закінчуючи вмістом правових порад, даних безпосередньо довірителю або йому призначених. Гарантія адвокатської таємниці міститься не тільки в Законі України «Про

адвокатуру та адвокатську діяльність», Правилах адвокатської етики, а й в галузевих нормативно-правових актах [10].

Міжгалузевою гарантією є імунітет для свідка адвоката, суть якого полягає в тому, що адвокат-представник не може бути викликаний і допитаний як свідок про обставини, які стали йому відомі у зв'язку зі зверненням до нього за юридичною (правничою, правовою) допомогою або в зв'язку з її наданням. Імунітет для свідка адвоката, зокрема закріплено в ст. 70 «Особи, які не можуть бути допитані як свідки» Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якою не підлягають допиту як свідки представники (адвокати) по цивільній справі [11].

Зазначені аспекти адвокатської діяльності: імунітет для свідка, адвокатська таємниця, невтручання державних органів в діяльність адвокатів тісно взаємопов'язані, тому їх можливо розглядати в єдиному контексті.

Перспективним в цьому плані вбачається підхід Г. Резнікової [12], яка запропонувала поняття інформаційної безпеки діяльності адвокатури, під яким розуміється стан захищеності в інформаційній сфері [12, с. 118]. На думку науковця [12], для забезпечення комплексної інформаційно-правової безпеки професійної діяльності адвоката-представника у цивільному судочинстві України необхідна система заходів, що забезпечує необхідний рівень захисту. Реалізація таких заходів повинна бути, по-перше, дієвою, по-друге, комплексною, з тим щоб гарантії адвокатської діяльності забезпечували безперешкодне здійснення на всіх етапах, при наданні будь-яких форм юридичної (правничої, правової) допомоги.

Гарантії адвокатської діяльності у цивільному судочинстві тісно переплітаються з принципами цивільного судочинства, тому може скластися думка про їх ідентичний характер. Положення про адвокатську таємницю, які закріплені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», можуть розглядатися як принципи та гарантії адвокатської діяльності. Їх розмежування можливо провести за функціональною ознакою — принцип визначає специфіку діяльності, а гарантія служить засобом забезпечення функціонування цієї діяльності.

Гарантії адвокатської діяльності є засобом, що забезпечує взаємодію елементів адвокатської діяльності. Гарантії адвокатської діяльності адвоката-представника у цивільному судочинстві слід визначити як закріплені в нормах права спеціальні засоби охорони, забезпечення та захисту прав і законних інтересів адвоката і його довірителя, які спрямовані на створення умов для безперешкодного здійснення адвокатської діяльності.

У дисертаційній роботі «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» [13] В. Заборовський зазначає, що система гарантій адвокатської діяльності загалом відповідає міжнародним стандартам адвокатської професії та досвіду зарубіжних країн, проте існування суттєвих неточностей та прогалин, відсутність чітких механізмів забезпечення їх реалізації, неузгодженість у ряді випадків між положеннями Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативних актів вказує на необхідність значного підвищення рівня гарантування професійної діяльності адвоката задля створення належних умов реалізації, насамперед, таких фундаментальних принципів, як незалежність та конфіденційність [13, с. 27].

Правовий статус адвоката-представника необхідно співвіднести з правовим статусом представника, судового представника. Традиційна конструкція представництва дає збої, коли адвокат-представник не реалізує права особи, яку представляє, а сприяє особі в здійсненні прав або дії адвоката-представника мають самостійне юридичне значення. Основним завданням адвоката у цивільному процесі є надання професійної юридичної (правничої, правової) допомоги своєму довірителю та досягнення позитивного результату у справі.

У цивільному процесі подання доказів покладено на сторони позивача або відповідача. Суд в процесі розгляду виступає в ролі спостерігача та помічника у витребуванні тих чи інших доказів, які сторони згідно свого положення не можуть отримати від державних чи інших організацій або установ. Допущені помилки або несвоєчасне подання важливих доказів у кінці розгляду негативно відіб'ється у винесеному судом рішенні. У зв'язку з цим, особлива роль адвоката-представника в цивільному процесі полягає у формуванні доказів, якими позивач підтверджує порушення прав. Встановлені правила цивільного процесу дозволяють адвокату-представнику представляти суду ті докази, які, на його думку, можуть серйозно послабити позицію процесуального противника та виграти справу.

Порівняльний аналіз концептуальних положень галузей процесуального права дозволяє констатувати, що при їх формуванні допущено відступ від принципу, що виключає можливість протиріч структурних елементів, які утворюють систему правил судочинства. Виявлені в ході дослідження суперечності в правовому статусі представників в різних видах судочинства далеко не завжди пояснюються їх специфікою та повинні бути усунені в ході вдосконалення законодавства. Зокрема, це стосується повноважень

судового представника, як учасника доказування, засобів доказування, джерел і завдань процесуального права. Не дотриманий принцип рівності прав щодо участі в доведенні судових представників, що суперечить вимогам змагального процесу. Це, на нашу думку, досить важливий аспект у цивільному судочинстві України.

Основною частиною цивільного процесу є судовий розгляд, в ході якого оцінюються представлені докази, які є підставою для винесення рішення по справі. Виходячи з чого, будучи самостійним суб'єктом в цивільному процесі, адвокат зобов'язаний брати активну участь у провадженні, своєчасно заявляти клопотання, здійснювати інші процесуальні дії, спрямовані на досягнення позитивного результату у справі.

Важлива роль належить адвокату в судових дебатах, оскільки адвокат повинен обґрунтувати та захистити свою позицію та дати оцінку представленим доказам. При незгоді з рішенням суду першої інстанції, адвокат може продовжувати представляти інтереси довірителя в апеляційному та касаційному провадженнях.

Право на доступ до правосуддя має безпосередній зв'язок з гарантованістю отримати кваліфіковану юридичну (правничу, правову) допомогу, в тому числі судове представництво. Не можна стверджувати, що будь-який адвокат здатний надати кваліфіковану правничу (правову) допомогу, як не можна говорити, що особа без адвокатського статусу не здатна це зробити. Однак, досвід країн Європейського Союзу показує, що часткове або повне обмеження на представництво в суді відповідає інтересам громадян і сприяє отриманню кваліфікованої допомоги та доступу до правосуддя. У зв'язку з цим, доцільно звернути увагу на різницю в гарантіях, що надаються адвокатською спільнотою і юристами без адвокатського статусу, в тому числі на те, яку відповідальність несуть різні суб'єкти, які здійснюють судове представництво, при наданні некваліфікованих послуг.

Основним завданням адвоката як представника у цивільному судочинстві України є надання професійної юридичної (правничої, правової) допомоги своєму довірителю та досягнення позитивного результату у справі. Здійснюючи захист прав та інтересів свого довірителя, адвокат реалізує професійну функцію, сприяє в захисті прав і свобод людини, діє сумлінно і незалежно відповідно до закону і нормами корпоративної етики, підвищує роль і авторитет адвокатури як інституту громадянського суспільства.

Висновки. Результати проведеного дослідження доводять, що встановлення структури, характеру та правової природи відносин, що складаються між

адвокатом-представником, особою (яку представляє) та судом має теоретичне та практичне значення, що дозволяє по-іншому поглянути на дискусію про місце адвоката-представника серед суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Слід розширити межі значення інституту адвоката-представництва в цивільному судочинстві України, шляхом включення в якості мети сприяння в професійному розгляді справи та вирішення спору. Доцільно визначити самостійний статус адвоката-представника в цивільному судочинстві, за аналогією з нормами Кодексу адміністративного судочинства України. Заняття адвокатською діяльністю з метою досягнення певних результатів, поставлених адвокатом-представником з метою реалізації угоди про надання юридичної

допомоги, укладається між адвокатом і довірительом, неможливо без наявності гарантій, завдяки яким здійснення діяльності протікає у межах закону і адвокатської етики з необхідним збереженням авторитету адвокатури в цілому та безпосередньої довіри до адвоката зокрема.

Існування суттєвих неточностей та прогалин, неузгодженість у ряді випадків між положеннями Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і інших нормативних актів вказує на необхідність підвищення рівня гарантування професійної діяльності адвоката-представника у цивільному судочинстві України задля створення належних умов реалізації таких фундаментальних принципів, як незалежність та конфіденційність.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Курило Т. В. Адвокат як суб'єкт надання професійної правової (правничої) допомоги // Соціально-правові студії. 2018. Вип. 2. С. 83–90. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/sps/sps_2018_2/12.pdf
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
4. Ханик-Посполітак Р. Ю. Представництво в цивільному процесі за новим Цивільним процесуальним кодексом України // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2018. Т. 1. С. 50–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2018_1_11
5. Шпак М. В. Професійне представництво адвоката у цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Харків, 2019. 249 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Shpak/d_Shpak.pdf
6. Гумега О. В. Реалізація цивільно-правових принципів у процесі захисту прав інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2018. 283 с. URL: https://iful.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/dysertatsiya_Gumega.pdf
7. Ляшенко Р. Д., Мамчур С. М. Адвокатська монополія в Україні: плюси та мінуси реформування. Право і суспільство. 2018. № 1 частина 2. С. 21–25. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_2/6.pdf
8. Лисенко Ю. О. Представництво в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 213 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2018/Lysenko-pdf.pdf
9. Цюра В. Концепція представництва в світлі положень сучасного цивільного та цивільного процесуального законодавства України // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 90. С. 45–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_90_16
10. Правила адвокатської етики: Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17>
11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
12. Резнікова Г. І. Інформаційна безпека адвокатської діяльності: криміналістичний погляд // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 29(2). С. 117–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_29%282%29__31
13. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.10. Київ, 2018. 42 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/19955>

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Kurylo T. V. Advokat yak subiekt nadannia profesiinoi pravovoi (pravnychoi) dopomohy // Sotsialno-pravovi studii. 2018. Vyp. 2. S. 83–90. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/sps/sps_2018_2/12.pdf
3. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 r. № 5076-VI (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
4. Khanyk-Pospolitak R. Yu. Predstavnytstvo v tsyvilnomu protsesi za novym Tsyvilnym protsesualnym kodeksom Ukrainy // Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky. 2018. T. 1. S. 50–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2018_1_11
5. Shpak M. V. Profesiine predstavnytstvo advokata u tsyvilnomu protsesi: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.03. Kharkiv, 2019. 249 s. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Shpak/d_Shpak.pdf
6. Humeha O. V. Realizatsiia tsyvilno-pravovykh pryntsypiv u protsesi zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.03. Kyiv, 2018. 283 s. URL: https://iful.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/dyser-tatsiya_Gumega.pdf
7. Liashenko R. D., Mamchur S. M. Advokatska monopoliiia v Ukraini: pliusy ta minusy reformuvannia. Pravo i suspilstvo. 2018. № 1 chastyna 2. S. 21–25. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_2/6.pdf
8. Lysenko Yu. O. Predstavnytstvo v administratyvnomu protsesi: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07. Zaporizhzhia, 2018. 213 s. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2018/Lysenko-pdf.pdf
9. Tsiura V. Kontsepsiia predstavnytstva v svitli polozhen suchasnoho tsyvilnoho ta tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy // Visnyk Kyivskoho nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky. 2012. Vyp. 90. S. 45–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_90_16
10. Pravyla advokatskoi etyky: Zatverdzeni Zvitno-vybornym zizdom advokativ Ukrainy 09.06.2017 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17>
11. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
12. Reznikova H. I. Informatsiina bezpeka advokatskoi diialnosti: kryminalistychnyi pohliad // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia. 2017. Vyp. 29(2). S. 117–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_29%282%29__31
13. Zaborovskiy V. V. Pravovyi status advokata v umovakh stanovlennia hromadianskoho suspilstva ta pravovoi derzhavy v Ukraini: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.10. Kyiv, 2018. 42 s. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/19955>

УДК 340.330.11(045)

Шапенко Людмила Олександрівна

асистент кафедри теорії та історії держави і права

Юридичний факультет Національного авіаційного університету

Шапенко Людмила Александровна

ассистент кафедры теории и истории государства и права

Юридический факультет Национального авиационного университета

Shapenko Liudmyla

Assistant of the Department of Theory and History of State and Law

Faculty of Law of National Aviation University

Ткаченко Євгенія Миколаївна

студентка

Юридичного факультету Національного авіаційного університету

Ткаченко Евгения Николаевна

студентка

Юридического факультета Национального авиационного университета

Tkachenko Evgenia

Student of the

Faculty of Law of National Aviation University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-4-5055

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УКРАИНЕ

THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF DIGITAL ECONOMY IN UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем та перспектив розвитку цифрової економіки в Україні, висвітленню основних шляхів вирішення цих проблем, а також процесів щодо прискорення повного втілення цифрової економіки в реальне життя. Авторами на основі використання загальнонаукових та спеціально юридичних методів проаналізовано основні напрямки проникнення цифрових технологій в галузі права, а також розглянуто теоретико-правові питання забезпечення їх використання в економіці України. В ході дослідження увага акцентована на вивченні сутності та змісту поняття цифрової економіки, значення цієї категорії в сучасних умовах трансформації економічних основ суспільства, її впливу на глобалізаційні перетворення світу в цілому, а також розгляді компонентів права, які зазнають змін в умовах цифровізації суспільно-економічного життя. В результаті наукового пошуку визначено, що цифрова економіка являє собою сукупність економічних, політичних, соціальних та культурних відносин, що виникають в процесі використання цифрових інформаційно-комунікативних технологій. Також доведено необхідність переосмислення поняття, змісту та структури права, що динамічно еволюціонує у зв'язку з розширення інформаційного простору та впровадженням новітніх технологій; визначення напрямів розвитку механізму правового регулювання різних аспектів правового статусу суб'єктів права, правового режиму об'єктів права в цифровому просторі та віртуальних правовідносин. Цифрова економіка як складова інформаційного суспільства потребує відповідного правового регулювання, що має, насамперед, забезпечуватися актом малої кодифікації – Законом «Про цифрову/електронну економіку». Це не лише відповідатиме Основним засадам розвитку інформаційного суспільства в Україні, а й надасть учасникам

відносин у сфері цифрової економіки більше можливостей для реалізації своїх прав та інтересів і водночас – їх захисту у разі порушення.

Ключові слова: Інтернет-простір, е-урядування, цифрова економіка, цифрові правовідносини, цифрові технології, цифровізація.

Анотация. Стаття посвящена дослідженню проблем і перспектив розвитку цифрової економіки в Україні, освітленню основних шляхів рішення цих проблем, а також процесів по прискоренню повного впровадження цифрової економіки в реальну життя. Авторами на основі використання загальнонаукових і спеціально юридических методів проаналізовані основні напрями проникнення цифрових технологій в області права, а також розглянуті теоретико-правові питання забезпечення їх використання в економіці України. В ході дослідження увага акцентована на вивченні сутності і змісту поняття цифрової економіки, значення цієї категорії в сучасних умовах трансформації економічних основ суспільства, її впливу на глобалізаційні перетворення світу в цілому, а також розгляді компонентів права, що змінюються в умовах цифровізації суспільно-економічного життя. В результаті наукового пошуку встановлено, що цифрова економіка представляє собою сукупність економічних, політичних, соціальних і культурних відносин, що виникають в процесі використання цифрових інформаційно-комунікативних технологій. Також доведено необхідність переосмислення поняття, змісту і структури права, яке динамічно еволюціонує в зв'язі з розширенням інформаційного простору і введенням новітніх технологій; визначення напрямків розвитку механізму правового регулювання різних аспектів правового статусу суб'єктів права, правового режиму об'єктів права в цифровому просторі і віртуальних правовідносин. Цифрова економіка як складова частина інформаційного суспільства потребує відповідного правового регулювання, яке повинно, перш за все, забезпечуватися актом малої кодифікації – Законом «Про цифрову/електронну економіку». Це буде не тільки відповідати Основним принципам розвитку інформаційного суспільства в Україні, але і надасть учасникам відносин в сфері цифрової економіки більше можливостей для реалізації своїх прав і інтересів і одночасно – їх захисту в разі порушення.

Ключевые слова: Интернет-пространство, е-управления, цифровая экономика, цифровые правоотношения, цифровые технологии, цифровизация.

Summary. The article is devoted to the research of problems and prospects of development of digital economy in Ukraine and to finding out the main ways of solving these problems, as well as processes for accelerating the full implementation of digital economy in real life. The authors analyze the main directions of digital technology penetration in the fields of law on the basis of the use of general scientific and special legal methods, as well as theoretical and legal issues of ensuring their use in the Ukrainian economy. In the course of the research attention is focused on the study of the essence and content of the concept of digital economy, the importance of this category under the current conditions of transformation of the economic foundations of society, its influence on globalization transformation of the world in general, as well as consideration of the components of law, which undergo changes in terms of digitization of economic and community life. As a result of scientific research, it is determined that digital economy is a set of economic, political, social and cultural relations that arise in the process of using digital information and communication technologies. The need of rethinking of the concept, content and structure of law, which dynamically evolve due to the expansion of the information space and the introduction of the latest technologies; determination of the vector of development of the mechanism of legal regulation of various aspects of the legal status of subjects of law, legal regime of objects of law in digital space and virtual legal relations is also proved. Digital economy as an integral part of the information society requires appropriate legal regulation, which should first of all be ensured by an act of small codification – the Law on Digital/Electronic Economy. This will not only correspond to the Basic Principles of the Information Society Development in Ukraine, but also will give participants of digital economy relations more opportunities for the implementation of their rights and interests, and at the same time – their protection in case of violation.

Key words: Internet space, e-government, digital economy, digital legal relations, digital technologies, digitalization.

Постановка проблеми. Виникнення електронного середовища, перехід до інформаційної цивілізації та, як наслідок, формування цифрової економіки актуалізує потребу дослідження процесу цифровізації суспільно-економічного життя з правової точки зору. Адже на сучасному етапі

неможливо обмежитися лише констатацією впливу технологічного фактора на суспільні відносини — цифрові технології кардинально змінюють усталені державні та громадські інститути, зумовлюють трансформацію права в цифрову епоху, руйнівні інноваційно-технологічні перетворення

супроводжуються змінами як системи суспільно-економічних відносин, так і всієї інституційної структури суспільства. Тобто відбувається зміна як формальних (законодавчо-правових), так і неформальних (психологічно-соціальних цінностей) інститутів. Все це спонукає дослідників різних наукових галузей активізувати свої дослідження на вивченні питань формування електронного середовища. В основі інституційного проектування знаходиться сучасна трансформація правил життєдіяльності суспільства, що становить своєрідний виклик правознавцям від суспільства — створення надійної правової конструкції цифрової економіки та усунення законодавчих перешкод її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою даного дослідження стали праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів як О. Баганця [9], О. Вінник [11], О. Гриценко [4], Р. Кало [6], Ю. Остапенко [10], М. Родимцевої [5], Г. Соколової [2], Е. Талапіної [8], А. Фрумкіна [6], та ін., в яких викладено наукові висновки щодо розвитку інформаційного суспільства, тенденцій процесу цифрової трансформації та формування цифрового ринку в Україні та світі, правового забезпечення відносин, що виникають в електронному середовищі. Водночас подальшого поглибленого аналізу потребують питання осмислення нового поняття та структури права в цифрову епоху, а також правового регулювання різних аспектів правового статусу суб'єктів права, правового режиму об'єктів права та віртуальних правовідносин.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні теоретико-правових аспектів формування цифрової економіки, визначенні основних правових проблем її розвитку та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Україна вже стала на шлях впровадження цифрової економіки та подолання відставання від передових країн Європи. Ще в 2013 р. Урядом було схвалено Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні. Цим документом визначено мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії в перспективі до 2020 р. В даному документі надано і визначення електронної економіки (або е-економіки) як форми економічних відносин у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робіт і послуг, наданих в електронному вигляді за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Приєднавшись у червні 2015 р. до Декларації першого засідання міністрів «Східного партнерства ЄС» з питань цифрової економіки, Україна підтвердила свої наміри та готовність співп-

рацювати з ЄС у цій сфері [2, с. 93]. Також суттєву роль в правовому забезпеченні цифрових відносин відіграло і схвалення Кабінетом Міністрів України у 2018 р. Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Основною метою документа стало виконання ініціатив «Цифрового порядку денного України 2020» для усунення бар'єрів на шляху цифрової трансформації України у найбільш перспективних сферах [3].

Закладення концептуальних засад розвитку цифрової економіки в Україні є початковим етапом створення нового регулятивного середовища, забезпечуючого сприятливий правовий режим для виникнення і розвитку сучасних технологій, а також здійснення економічної діяльності, пов'язаної з їх використанням. Проте, з урахуванням інформаційно-глобалізаційних трансформацій, для створення дієвої нормативно-правової бази з метою регулювання відносин в цифрову епоху необхідним в теоретичному аспекті є формування понятійного апарата, а також уточнення кожного компонента права, а в практичному — внесення відповідних змін та поправок як в окремі нормативно-правові акти, так і в базові галузеві закони.

Аналізуючи новий зміст складових права, що динамічно еволюціонує під впливом, в першу чергу, інформатизації, слід враховувати і основні риси цифрової економіки є: 1) заснована на домінуючому застосуванні цифрових технологій; 2) її результатом є електронні товари та послуги, вироблені за допомогою електронного бізнесу, торгівля якими ведеться за допомогою електронних засобів; 3) передбачає створення мережі суб'єктів господарювання, шляхом створення та обміну цифровими активами, які протікають поза реальним світом та не мають фізичного носія (тобто стають віртуальними активами) на тлі розвитку Інтернету; 4) є новою соціокультурною реальністю сучасного світу, яка формується в межах «грошової цивілізації» [4, с. 78–79]. Тож в цілому цифрову економіку можна розуміти як економіку, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях і яка завдяки комп'ютерним мережам є рушійним чинником виробництва, продажу і постачання товарів та послуг у віртуальному середовищі.

Все це дозволяє говорити про те, що цифровізація економіки зумовлює виникнення цифрових прав як фізичних, так і юридичних осіб. Оскільки в інформаційному суспільстві свобода слова, право на інформацію і доступ до неї трансформувалися в універсальний товар, що складається з даних людини і її повідомлень в мережі Інтернет [5, с. 72]. А тому забезпечення прав людини в цифровому світі на

сьогодні є першочерговою проблемою, яка потребує підготовки та реалізації нових правових заходів з метою вдосконалення правового механізму у цій сфері.

Важливим теоретичним аспектом є неузгодженість з визначенням суб'єктів права в цифровому просторі, що обумовлюється появою «цифрової особистості» (наприклад роботів), тобто нового суб'єкта права поряд з людиною. У зв'язку з цим для юристів постає питання про визначення статусу роботів, відповідальності за їхні дії (несе її власник, користувач чи розробник), про можливість страхування такої відповідальності. Зокрема, в західноєвропейських країнах ведуться дискусії щодо правосуб'єктності роботів і їх власної відповідальності, обговорюється проект «етичної ліцензії робота» [6].

Актуальною дана проблема є і для України, оскільки Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки поставлене завдання регулювання правових питань, пов'язаних з використанням робототехніки, інструментів штучного інтелекту. Крім того, Інтернет викликає появу інформаційних посередників, провайдерів, блогерів та інших суб'єктів, статус яких також потребує корекції в кримінальному, цивільному, інформаційному та інших галузях права.

Цифровізація чинить свою дію не лише на суб'єктів права, а й на об'єкти права, центральне місце серед яких займає інформація. І в умовах розвитку електронного середовища переосмислення потребують питання доступу до інформації та володіння нею, а також взаємодії інформації з іншими галузями права, що має ключове значення і в економіці, і в державному управлінні, і в приватних відносинах. Адже поява інформаційних технологій, які принесли разом із собою такі зміни як інтерактивний обмін інформацією та можливість безперервного доступу і обробки інформації, відображає нові інтереси до документів та різних текстів, тобто цінність представляє вже взаємопов'язана документація, інформаційна база, можливість інтерактивної участі у нормотворчих проектах та громадських обговореннях тощо. Все це свідчить, що інформація є універсальним об'єктом права, який існує в усіх галузях права. Крім того, завдяки сучасним технологіям з'являються і нові об'єкти права, зокрема електронні гроші, криптовалюта. Впровадження інформаційних технологій призводить до появи і нових способів створення речей (наприклад, 3D-принтер), що, в свою чергу, потребує визначення правового режиму створюваних об'єктів. Мова йде не лише про адаптацію права, застосування вже існуючих норм до нових відносин, а й вироблення нових норм, необхідних для регулювання відносин щодо віртуальних об'єктів.

Для України у питанні цифрової економіки важливим є ІТ-досвід Білорусі, де 21 грудня 2017 року було прийнято декрет «Про розвиток цифрової економіки», у результаті чого стала першою країною у світі, яка узаконила смарт-контракти. Основні пункти декрету стосуються: створення, навчання нейронних мереж та інших алгоритмів в спеціалізованих розділах штучного інтелекту, реалізація результатів цієї діяльності; діяльності криптовалютних бірж; розробки, обслуговування, експлуатації та реалізації систем безпілотного управління транспортними засобами; розробки та застосування медичних технологій, біотехнологій; освітня діяльність у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема через Інтернет; спрощується порядок проведення розрахунків з використанням електронних грошей, проведення у визначеному порядку валютних операцій, пов'язаних з досягненням капіталу тощо [7].

Одним із найдинамічніших компонентів процесу цифровізації є правовідносини між суб'єктами, що виникають з приводу об'єктів та відбуваються віртуально. Звісно, на законодавчому рівні вже визнано юридичну силу віртуальних відносин. Для прикладу можна сказати, що в рамках чинного законодавства відбувається і укладення договорів, і настання юридичних наслідків в результаті висловлення власної думки в Інтернет-середовищі, і притягнення до юридичної відповідальності за скоєння злочинів з використання інформаційно-телекомунікаційних мереж. Разом з тим, діючі нормативно-правові акти не в змозі охопити всі правовідносини, що виникають та стрімко розвиваються в умовах цифровізації. І це ще раз доводить необхідність створення спеціальних правил поведінки осіб, що є суб'єктами віртуальних правовідносин.

Кардинальні зміни, що пов'язані з включення нових технологій в усі сфери суспільного життя, здатні переформатувати не лише право, його поняття та зміст, механізм дій та ін., а й систему права в цілому. Такі висновки дозволяє зробити аналіз здебільшого інформаційного права.

Звісно, інформаційне право як комплексна галузь претендує на традиційний для романо-германської системи поділ права на публічне й приватне. Проте, різниця між публічним і приватним в деякій мірі втрачає сенс, коли мова йде про правове регулювання інформації та інформаційно-комп'ютерних технологій. Адже вони є комплексними об'єктами, які потребують системного, а інколи і неподільного на складові частини регулювання. Це зумовлене виконанням в силу комплексності інформаційного права функції посередника, завдяки чому відбувається переплетіння норм публічного та приватного права.

Виконуючи таку роль інформаційне право сприяє балансу публічного та приватного права, а також слугує інструментом еволюції системи законодавства в цілому. Особливо яскраво це проявляється в процесі цифровізації, розвиток якого тягне за собою стирання меж між галузями права. Інформація і технології, проникаючи в кожну галузь, стають одним знаменником і здатні визначати єдину логіку права. Цінність галузевих меж втрачається в правовій практиці, що неминуче впливає і на теорію права [8, с. 12].

Вплив цифрових технологій на розвиток економіки привертає увагу не лише теоретиків, а й представників різних галузей права. Особливо відчутними в умовах цифровізації економіки є зміни в трудовому праві, зокрема в аспекті регулювання відносин між працедавцем та працівником, який працює на основі інтернет-платформ, та адміністративному праві, де виникає значна кількість нових явищ, що перетворюють порядок здійснення державного управління в якісно новий стан. Нині характерним є розвиток механізмів електронної участі громадян в управлінні, збагачення способів інформування громадян з боку державних інститутів. Так, одним із сучасних засобів адміністративно-правового регулювання є електронне урядування, яке є формою організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. Нині у рамках швейцарсько-української програми EGAP спільно з Фондом Східна Європа відбувається практична імплементація принципу digital by default в Регламент Кабінету Міністрів України. Планується введення цифрової експертизи всіх нових документів Уряду або змін до існуючих та забезпечення цифрової форми реалізації даного процесу [2, с. 96]. При такому системному державному підході цифрові технології будуть значно стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів розвитку демократії в країні, підвищення продуктивності, економічного зростання, а також покращення якості життя громадян України [9, с. 36].

Аналізуючи галузі права, не варто залишати поза увагою питання регулювання функціонування самого Інтернету. Адже Інтернет зовсім недавній феномен, який створює самостійний юридично значимий простір, що на сьогодні повинен розглядатися поряд з територією землі, водним та повітряним простором.

І тут проблема полягає в тому, що інформаційний простір не обмежується територією тільки однієї держави, об'єднання держав і навіть континентів, що викликає необхідність вироблення нових підходів до правового регулювання міждержавних та міжнародних відносин. Тобто в Інтернет-середовищі поняття «простір» не має однозначної географічної визначеності, так само як і прив'язки до будь-якого часового поясу. Таким чином впливає наявність ще однієї проблеми активного розвитку цифрової економіки — це пошук відповідної форми регулювання Інтернету на міжнародному та національному рівнях. В даному випадку найбільш прийнятним вбачається поєднання м'якого права, представленого міжнародним правом [10, с. 98–107], технічних норм, норм саморегуляції, що дозволяє створити особливу форму регулювання.

Також, погоджуючись із думкою О. Вінник, варто зазначити, що формування цифрової економіки та її соціальне спрямування вимагає адекватного правового регулювання, важливою частиною якого є не лише визначення понять, що її характеризують (суб'єкти, об'єкти, засоби, зв'язки тощо), а й своєчасне прийняття відповідних правових норм. І хоча в Україні існує значна кількість законодавчих актів (закони «Про електронну комерцію», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», «Про електронні довірчі послуги» та ін.), які регулюють відносини в цій сфері та закріплюють відповідні поняття, проте потребує вирішення проблема уніфікації термінів, притаманних цифровій економіці, їх закріплення в кодифікованому акті, яким може бути Закон «Про цифрову економіку». Це дозволить удосконалити законодавство в цій сфері з точки зору змісту, форми, системи та адаптації до кращих світових стандартів з урахуванням власних надбань, а можливо, й створити більш досконале правове регулювання відносин електронної економіки, ніж те, що вже існує за кордоном [11, с. 165].

Висновки та перспективи. Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що сьогодні цифрова економіка є одним з найважливіших чинників економічного зростання та формування нової якості життя. Лідери світової економіки розглядають цифровізацію як першочерговий напрямок інноваційного розвитку виробничо-економічних систем різних рівнів та інструмент забезпечення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. Для України розвиток процесів цифровізації набуває додаткового значення, оскільки надає реальні перспективи для модернізації економіки, покращення її виробничо-технологічної структури,

забезпечення участі у новій глобальній економіці та подолання на цій основі сучасного кризового стану. Однак, цифрова економіка як складова інформаційного суспільства потребує відповідного правового регулювання, що має, насамперед, забезпечуватися актом малої кодифікації — Законом «Про цифрову/електронну економіку», в якому доцільно закріпити: а) визначення понять (цифрова/електронна економіка, електронний бізнес, електронна комерція, електронний договір, електронні послуги, електронний уряд, електронні уповноважені органи, електронний обмін інформацією, Інтернет-магазин, споживачі електронних послуг тощо), б) суб'єктний склад відносин з цифрової еко-

номіки (підприємці та їх саморегульовані організації, споживачі, уповноважені органи), в) їх права та обов'язки у сфері цифрової економіки, механізми захисту прав та законних інтересів, відповідальність за порушення в цій сфері та наслідки зловживання правами, особливості розгляду конфліктів/спорів. Це відповідало б не лише Основним засадам розвитку інформаційного суспільства в Україні (щодо вдосконалення інформаційного законодавства з точки зору його кодифікації), а й надало б учасникам відносин у сфері цифрової економіки, що стрімко розвивається і витісняє традиційні форми ведення бізнесу, більше можливостей реалізації своїх прав та інтересів і водночас — їх захисту у разі порушення.

Література

1. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>
2. Соколова Г. Б. Деякі аспекти розвитку цифрової економіки в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 1(51). С. 92–96.
3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 р. № 67-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>
4. Гриценко О. А. Цифрова економіка: сучасні виклики для економістів та правознавців. Економічна теорія та право. 2018. № 2(33). С. 79–99.
5. Родимцева М. Ю. Регулювати нельзя манипулювати (о рисках информационного общества). Государство и право. 2016. № 7. С. 72
6. Calo R., Froomkin A., Kerr I. Robot Law. Cheltenham, 2016. URL: <http://repositorio.ucp.pt/bitstream/10400.14/22259/1/Robot%20Law.pdf> (дата звернення: 01.06.2019).
7. Цифрова революція в Білорусії: у країні легалізували крипто валюти. веб-сайт. URL: <https://mind.ua/news/20179963-cifrova-revoluciya-v-bilorusi-u-krayini-legalizovali-kriptovalyuti> (дата звернення: 01.06.2019)
8. Талалина Е. В. Право и цифровизация: новые вызовы и перспективы. Журнал российского права. 2018. № 2. С. 5–17.
9. Баганець О. В. Теоретико-правові передумови розвитку електронного урядування в органах прокуратури України. Актуальні проблеми правознавства. 2018. № 4(16). С. 34–40.
10. Остапенко Ю. І. М'яке право у регулюванні господарських відносин. Економічна теорія та право. 2017. № 1. С. 98–107.
11. Вінник О. М. Регулювання відносин у сфері цифрової економіки: проблеми термінології. Інформаційне право. 2017. № 11. С. 163–166.

References

1. Pro sxvalennya Strategiyi rozvy'tku informacijnogo suspil'stva v Ukrayini: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny' vid 15 trav. 2013 r. # 386-r. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-r>
2. Sokolova G. B. Deyaki aspekty' rozvy'tku cy'frovoyi ekonomiky' v Ukrayini. Ekonomichny'j visny'k Donbasu. 2018. # 1(51). S. 92–96.
3. Pro sxvalennya Koncepciyi rozvy'tku cy'frovoyi ekonomiky' ta suspil'stva Ukrayiny' na 2018–2020 roky' ta zatverdzhennya planu zahodiv shhodo yiyi realizaciyi: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny' vid 17 sich. 2018 r. # 67-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>

4. Grycenko O. A. Cyfrova ekonomika: suchasni vyklyky' dlya ekonomistiv ta pravoznavciv. Ekonomichna teoriya ta pravo. 2018. # 2(33). S. 79–99.
5. Rody'mceva M. Yu. Reguly'rovat' nel'zya many'puly'rovat' (o ry'skax y'nformacy'onnoho obshhestva). Gosudarstvo y' pravo. 2016. # 7. S. 72
6. Calo R., Fromkin A., Kerr I. Robot Law. Cheltenham, 2016. URL: <http://repositorio.ucp.pt/bitstream/10400.14/22259/1/Robot%20Law.pdf> (data zvernennya: 01.06.2019).
7. Cy'frova revolyuciya v Bilorusiyi: u krayini legalizувaly' kry'pto valyuty'. veb-sajt. URL: <https://mind.ua/news/20179963-cifrova-revoljuciya-v-bilorusi-u-krayini-legalizували-kriptovalyuti> (data zvernennya: 01.06.2019)
8. Talapy'na E. V. Pravo y' cy'frovy'zacy'ya: novye vyzovy y' perspekty'vy. Zhurnal rossy'jskogo prava. 2018. # 2. S. 5–17.
9. Baganecz' O. V. Teorety'ko-pravovi peredumovy' rozvy'tku elektronnoho uryaduvannya v organax prokuratury' Ukrainy'. Aktual'ni problemy' pravoznavstva. 2018. #4(16). S. 34–40.
10. Ostapenko Yu. I. M'yake pravo u regulyuvanni gospodars'ky'x vidnosy'n. Ekonomichna teoriya ta pravo. 2017. # 1. S. 98–107.
11. Vinny'k O. M. Regulyuvannya vidnosy'n u sferi cy'frovoi ekonomiky': problemy' terminologiyi. Informacijne pravo. 2017. #11. S. 163–166.

Басай Наталія Михайлівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та трудового права
Академія праці, соціальних відносин та туризму*

Басай Наталья Михайловна

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры гражданского и трудового права
Академия труда, социальных отношений и туризма*

Basai Nataliia

*PhD in Law, Associate Professor of the
Department of Civil and Labor Law
Academy of Labor, Social Relations and Tourism*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-4-5098

ДОГОВІР СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: ПРАВОВА ПРИРОДА

ДОГОВОР СУРРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: ПРАВОВАЯ ПРИРОДА

SURROGATE MOTHERHOOD TREATY: LEGAL NATURE

Анотація. Роль договору в удосконаленні регулювання сучасних приватно-правових відносин важко переоцінити. Це одна з найбільш зручних форм регулювання поведінки, оскільки сторони, що знаходяться в правовому полі, можуть узгоджувати будь-які умови та очікувати на отримання заздальгідь обумовленого результату. Особливо активно його роль проявляється у тих відносинах, що несповна врегульовані законодавством. Одними з таких виступають відносини сурогатного материнства. Надзвичайно складні та ризикові по своїй природі відносини проходячи через призму договірної конструкції, структуруються та врегульовуються, тим самим відображаючи сутність даного виду допоміжних репродуктивних технологій.

Юридична література зазвичай обґрунтовує договірну природу виникнення відносин сурогатного материнства. Проте чіткого визначення сутності договору, його правової природи та структури законодавство не дає. Ці аспекти є дискусійними та викликають безліч питань, що й висвітлює дана стаття.

Більшість вчених відносить даний договір до непоіменованих договірних конструкцій, адже він не суперечить положенням цивільного та сімейного законодавства та містить схожі ознаки з положенням такого типового договору як договір про надання послуг. Юридичне дослідження якості правового врегулювання застосування даного методу допоміжних репродуктивних технологій стимулює науковців до внесення більш вдосконалених пропозицій щодо сутності та правової природи договору сурогатного материнства.

Ключові слова: допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, договір.

Аннотация. Роль договора в совершенствовании регулирования современных частноправовых отношений трудно переоценить. Это одна из самых удобных форм регулирования поведения, поскольку стороны, находясь в правовом поле, могут согласовывать любые условия и ожидать получения заранее обусловленного результата. Особенно активно его роль проявляется в тех отношениях, которые в неполной мере урегулированы законодательством. Одними из таких выступают отношения суррогатного материнства. Очень сложные и рискованные по своей природе отношения, проходя

через призму договорної конструкції, структуруються і регулюються, тем самым отражая сутьность данного вида вспомогательных репродуктивных технологий.

Юридическая литература обычно обосновывает договорную природу возникновения отношений суррогатного материнства. Однако четкого определения сути договора, его правовой природы и структуры законодательство не дает. Эти аспекты являются дискуссионными и вызывают множество вопросов, и данная статья освещает их.

Большинство ученых относит данный договор к не именуемым договорным конструкциям, ведь он не противоречит положениям гражданского и семейного законодательства и содержит сходные признаки с положением такого типового договора как договор о предоставлении услуг. Юридическое исследование качества правового регулирования применения данного метода вспомогательных репродуктивных технологий стимулирует ученых к внесению более усовершенствованных предложений по сути и правовой природе договора суррогатного материнства.

Ключевые слова: вспомогательные репродуктивные технологии, суррогатное материнство, договор.

Summary. The role of contract in improving regulation of modern private-legal relations is hard to be overestimated. It is one of the most convenient forms of behavior regulation, since the parties of a legal environment can agree any conditions and expect to achieve a pre-determined result. Its role is revealed particularly actively in those relations, which are not completely regulated by legislation. The relations of surrogate motherhood are exactly an example thereof. Being extremely complicated and risky by their nature, the given relations, when passing through the prism of contractual structure, are structured and regulated, thus reflecting the essence of this type of auxiliary reproductive technologies.

Legal literature usually justifies the contractual nature of emergence of surrogate motherhood relations. However, legislation does not provide a clear definition of contract notion, its legal nature and structure. These aspects are controversial and raise a lot of questions covered in this essay.

Most scientists attribute this contract to unnamed contractual structures, as it does not contradict the provisions of civil and family laws, contains the features that are similar to the provisions of such type of typical contract as a contract on services provision. The legal research of the quality of legal regulation of applying this method of auxiliary reproductive technologies stimulates scientists to make more advanced proposals concerning the subject-matter and legal nature of surrogate motherhood contract.

Key words: auxiliary reproductive technologies, surrogate motherhood relations, contract.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток соціальних відносин, інститутів та технологій породжують виникнення таких видів відносин, які законодавство уже не в силі регулювати. Виникає потреба в удосконаленні уже існуючих та створенні нових нормативно-правових актів, які б відповідали сучасним вимогам суспільства та якісно забезпечували та захищали інтереси його членів. В контексті викладеного виділяється група відносин, що виникають у зв'язку з застосуванням відносно нового для українського суспільства явища — сурогатного материнства, як одного із видів допоміжних репродуктивних технологій. Узаконюються вищенаведені відносини через призму непоіменованої договірної конструкції, правова природа та сутність якої до кінця не з'ясована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблематики законодавчого закріплення та врегулювання сурогатного материнства як одного із видів допоміжних репродуктивних технологій займалися такі вчені, як: М. В. Антокольська, [4], Г. В. Богданова [6], Ю. В. Корнега [7; 8], Р. А. Майданик [10], О. С. Митрякова [11] та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дана стаття присвячена аналізу правової при-

роди та сутності договору сурогатного материнства як одного з видів допоміжних репродуктивних технологій.

Виклад основного матеріалу. Договором є домовленість двох чи більше осіб, спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків. Під ним також розуміють взаємне погодження волі двох або більше сторін, спрямоване на досягнення передбачуваного результату [1, с. 87].

Договір є тією правовою формою, яка дозволяє регулювати різноманітні суспільні відносини, що виникають між суб'єктами права. Він окреслює межі дозволеної та належної поведінки, а також наслідки недотримання сторонами його умов. Договір можна розуміти як одну з найбільш зручних форм регулювання поведінки, оскільки сторони, що знаходяться в правовому полі, можуть узгоджувати будь-які умови та очікувати на отримання заздалегідь обумовленого результату. Або ж як зафіксовану у встановленій законом формі систему компромісів (домовленостей), що досягаються сторонами з метою задоволення власних інтересів шляхом взаємоузгодження волі обох контрагентів майбутнього договору, спрямованих на виникнення,

зміну або припинення цивільних правовідносин [2, с. 153].

На сьогодні саме договір виступає одним з найбільш ефективних інструментів регулювання різного роду приватно-правових відносин та захисту їх учасників. Особливо активна його роль проявляється у тих відносинах, що несповна врегульовані законодавством. Саме такими і є відносини сурогатного материнства.

Чіткого визначення підстави виникнення сурогатного материнства вітчизняне законодавство, на жаль, не дає. Проте юридична література, зазвичай, обґрунтовує саме договірну природу таких відносин, ставлячи тим самим угоду в основу їх виникнення [3, с. 8].

М. В. Антокольська вважає, що конститутивною ознакою сурогатного материнства є укладення до моменту зачаття дитини договору про виношування дитини сурогатною матір'ю з метою подальшого встановлення батьківських правовідносин між цією дитиною та особами, які уклали цей договір із сурогатною матір'ю [4, с. 181].

При цьому істотне значення має те, що такий договір повинен бути укладений саме до моменту зачаття дитини, оскільки, безумовно, договір відступлення права вимоги щодо вже зачатої або народженої дитини повинен визнаватися нікчемним як такий, що суперечить моральним засадам суспільства [5, с. 212].

Оскільки сутність правової природи договору є дискусійною, учення щодо правової природи договору сурогатного материнства викликає безліч питань. Багато авторів, виходячи з поняття договору, що закріплено у Цивільним кодексом України, не розглядають договір сурогатного материнства як цивільно-правовий.

Зокрема, Г. В. Богданова стверджує, що особистий характер правовідносин між подружжям — замовниками та сурогатною матір'ю, особливе за своїм змістом зобов'язання, що приймає на себе сурогатна мати в плані виношування, народження та передачі дитини подружжю; специфічними є права й обов'язки в подальшому, якщо сурогатна матір побажає стати мамою і відмовиться передати дитину батькам замовникам, а батьки не будуть мати ніяких важелів впливу на таку жінку, це все свідчить про те, що стосовно таких відносин використання норм цивільного права є неможливим. Такі правовідносини повинні бути врегульовані договором, проте цей договір не може бути цивільно-правовим [6, с. 10]. Однак на думку Ю. В. Корнеги таке твердження Г. В. Богданової є хибним, оскільки відносини, які виникають між замовниками / замовником та

сурогатною матір'ю, є як особистими немайновими, так і майновими. До майнових можна віднести компенсацію витрат сурогатної матері, пов'язаних з виношуванням вагітності (спеціальне харчування, витрати на одяг, тощо) та право винагороди за надану послугу [7, с. 38].

Окремі автори висловлюють свою думку про те, що такий договір відповідно до ч. 2 ст. 215 ЦК України є нікчемним правочином, адже ні Сімейний кодекс України, ні Цивільний кодекс України не містить згадки про даний вид договору [8, с. 134].

Проте, аналізуючи принципи цивільного права, а саме такий з них як «свобода договору» важко погодитись з вище наведеним твердженням. Адже відповідно до даного принципу особі надається можливість укладати такі види договорів, які непередбачені Цивільним кодексом України, але йому не суперечать.

Тому сформована на сьогодні система поіменованих договорів має залишатися відкритою. Існуючий на сьогодні набір непоіменованих договорів відстає від потреб обороту, і така ситуація характерна для країн, економіка яких переживає доскональну перебудову. У зв'язку з цим учасники обороту отримали можливість самостійно усувати негативні наслідки такого відставання шляхом створення договорів, ще не відомих формалізованому праву. Необхідною і достатньою умовою захисту таких договорів є відповідність їх загальній моделі договірного типу. Певною специфікою характеризується ситуація, коли укладається договір, поіменований не в Цивільному кодексі, а в іншому нормативному акті. У такому випадку законодавець може включати в такий акт будь-яке регулювання, лише б воно не суперечило загальним положенням зобов'язального права [9, с. 80].

На думку Ю. В. Корнеги, саме до переліку непоіменованих договірних конструкцій варто віднести договір сурогатного материнства, адже даний договір не суперечить положенням цивільного та сімейного законодавства та містить схожі ознаки з положенням такого типового договору як договору про надання послуг [7, с. 17].

Таку ж позицію підтримує і Р. А. Майданик, вважаючи договір про сурогатне материнство таким, що не належить до жодного з відомого законодавцю видів приватно-правових договорів, оскільки є дійсно непоіменованим та не закріпленим в законодавстві [3, с. 16].

Отже, договір про сурогатне материнство варто віднести саме до переліку непоіменованих договірних конструкцій, адже він не суперечить положенням цивільного та сімейного законодавства та містить

схожі ознаки з положенням такого типового договору як договору про надання послуг.

Варто зауважити, що поява нових і вдосконалення вже існуючих договірних конструкцій йдуть шляхом їх ускладнення, поєднання в одній договірній формі елементів інших договорів. Тому вперше на рівні закону закріплена можливість сторін укласти змішані договори (саме до них відноситься договір сурогатного материнства, який підпадає під сферу регулювання сімейного та цивільного права). Визначаючи договір сурогатного материнства як змішаний, необхідно вивчити можливість застосування правових норм, що регулюють типи договорів, елементи яких використовуються у змішаному договорі, що укладають сторони [7, с. 29]. Необхідно винести найбільш оптимальні елементи та методи захисту в конкретну договірну конструкцію, тим самим оптимізуючи його якісну можливість регулювати дані відносини та захищати інтереси їх суб'єктів.

Договір про сурогатне материнство має ризиковий характер і спрямований не на гарантоване, а лише на можливе досягнення результату медичного втручання, що зумовлено як об'єктивними чинниками, так і ймовірнісним характером біологічних параметрів функціонування організму сурогатної матері, ембріона і дитини. Тому до договору про сурогатне материнство необхідно також включити особливі умови, від яких ніхто не застрахований. Зокрема, пропонується врегулювати у договорі такі випадки: народження декількох дітей сурогатною матір'ю, народження дитини з вадами розвитку, що не пов'язано з поведінкою сурогатної матері під час вагітності, народження мертвої дитини або настання викидня, неможливість настання вагітності у результаті повного циклу процедур щодо сурогатної матері, необхідність проведення штучного переривання вагітності згідно з медичним висновком лікарів, розірвання шлюбу генетичними батьками, смерть одного чи обох генетичних батьків [3, с. 38].

Звичайно ж, зважаючи на те, що договір про сурогатне материнство відносно нещодавно увійшов правовий договірний простір і, тим самим, не завжди здатен виконати одну з своїх основних функцій — функцію захисту інтересів його учасників.

Частково цьому також сприяє мінімальне правове регулювання реалізації даного виду допоміжних репродуктивних технологій. Мінімілізація вищезгаданих аспектів в сторону удосконалення дала б можливість зменшити його ризиковість.

На думку Р. А. Майданик, зазначене зумовлює мету договору надання медичних послуг, яка полягає не у спрямованості зобов'язання на досягнення результату, а передбачає виключно докладання максимальних зусиль до його досягнення [10, с. 105].

Відображаючи сутність даного виду допоміжних репродуктивних технологій в контексті певної договірної конструкції даний договір можна охарактеризувати як взаємна, консенсуальна, особисто-довірча, строкова, ризикова угода двох або більшої кількості сторін (тристоронній в разі, коли третьою стороною у договорі виступає також лікувальний заклад).

Зважаючи на те, що в Україні дозволено застосування сурогатного материнства на комерційній основі даний договір може бути як безоплатний, так і оплатний.

Однак оплатний характер правочину може полягати в тому, що за цим договором передбачається тільки виплата грошової (іншої матеріальної) компенсації з метою створення для сурогатної матері найсприятливіших умов для виношування дитини та подальшої реабілітації [3, с. 39].

Проте, не потрібно виключати й можливість повної безоплатності в контексті реалізації даного виду допоміжних репродуктивних технологій.

На думку О. С. Митрякової, предметом договору сурогатного материнства є надання оплатних послуг сурогатною матір'ю з виношування, народження генетично чужої дитини для подальшої її передачі батькам-замовникам [11, с. 5].

Висновки. Юридичне дослідження питань сурогатного материнства зумовлене, насамперед, необхідністю забезпечити правовий захист учасників даної програми. Вбачається, одним із основоположних інструментів такого захисту є саме договір про сурогатне материнство, правова природа якого на сьогоднішній день до кінця не з'ясована, що дає змогу науковцям вносити та розробляти конструктивні пропозиції щодо остаточного з'ясування сутності даного правочину.

Література

1. Цивільне право України. Частина перша [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / Ч. Н. Азімов, М. М. Сибільов, В. І. Борисова та ін]; За ред. проф. Ч. Н. Азімова, доцента С. Н. Притули, В. М. Ігнатенка. Харків: Право, 2000. 386 с.
2. Гриняк А. Б. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права спільної власності фізичних осіб: монографія / А. Б. Гриняк // Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 176 с.

3. Майданик Р. А. Репродуктивні права. Сурогатне материнство.: навчально-практичний посібник / Р. А. Майданик // Київ: Алерта, 2013. 47 с.
4. Антокольская М. В. Семейное право: учебник / М. В. Антокольская. — Изд. 2-е, перераб. и доп. М. 230 с.
5. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. — Х.: Ксилон, 2008. 384 с.
6. Богданова Г. В. Проблемы правового регулирования личных и имущественных отношений между родителями и детьми авторефер. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Г. В. Богданова. Саратов, 1999. 30 с.
7. Корнега Ю. В. Договір сурогатного материнства в сімейному праві України: монографія / Ю. В. Корнега // Луцьк, 2015. 50 с.
8. Коренга Ю. В. Договір сурогатного материнства / Ю. В. Коренга // Бюлетень Міністерства Юстиції, 2012. № 5 (травень) — Ст. 133–137.
9. Васильева В. А. Істотні умови посередницького договору / В. А. Васильева // Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління і права: 2006. № 1 (17). Ст. 79–82.
10. Оніщенко О. В., Сурогатне материнство в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект / О. В. Оніщенко, П. Ю. Козіна // Юридичний вісник. 2015. № 3 (36). Ст. 102–108.
11. Митрякова А. О. Правовое регулирование суррогатного материнства в России: авторефер. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. О. Митрякова. Тюмень, 2007. 25 с.

References

1. *Cyviljne pravo Ukrajiny. Chastyna persha* [Pidruchnyk dlja studentiv jurydychnykh specialnostej vyshhykh zakladiv osvity / Ch. N. Azimov, M. M. Sibiljov, V. I. Borysova ta in]; Za red. prof. Ch. N. Azimova, docenta S. N. Prytuly, V. M. Ighnatenka. Kharkiv: Pravo, 2000. 386 s.
2. Ghrynjak A. B. *Cyviljno-pravovij doghovor jak pidstava vynyknennja prava spilnoji vlasnosti fizychnykh osib: monoghrafija* / A. B. Ghrynjak // Ternopilj: Pidruchnyky i posibnyky, 2008. 176 s.
3. Majdanyk R. A. *Reproduktyvni prava. Suroghatne materynstvo.: navchaljno-praktychnyj posibnyk* / R. A. Majdanyk // Kyjiv: Alerta, 2013. 47 s.
4. Antokoljskaja M. V. *Semejnoe pravo: uchenyk* / M. V. Antokoljskaja. — Yzd. 2-e, pererab. y dop. M. 230 s.
5. *Simejnyj kodeks Ukrajiny: Naukovo-praktychnyj komentar* / za red. I. V. Zhylinkovoji. Kh.: Ksyron, 2008. 384 s.
6. Boghdanova Gh. V. *Problemy pravovogho reghulyrovanya lychnykh y umushhestvennykh otnoshenyj mezhdurodyteljamy y detjmy avtorefer. dys. kand. juryd. nauk: spec. 12.00.03* / Gh. V. Boghdanova. Saratov, 1999. 30 s.
7. Kornegha Ju. V. *Doghovor suroghatnogho materynstva v simejnomu pravi Ukrajiny: monoghrafija* / Kornegha Ju. V. // Lucjk, 2015. 50 s.
8. Korengha Ju. V. *Doghovor suroghatnogho materynstva* / Ju. V. Korengha // Bjuletenj Ministerstva Justyciji, 2012. # 5 (travenj). St. 133–137.
9. Vasyljjeva V. A. *Istotni umovy poserednyckogho doghovoruv* / V. A. Vasyljjeva // Universtetsjki naukovy zapysky: chasopys Khmeljnycjkogho universytetu upravlinnja i prava: 2006. #1 (17). St. 79–82.
10. Onishhenko O. V., *Suroghatne materynstvo v Ukraini ta za kordonom: porivnjajjno-pravovyj aspekt* / O. V. Onishhenko, P. Ju. Kozina // Jurydychnyj visnyk. 2015. # 3 (36). St. 102–108.
11. Mytrjakova A. O. *Pravovoe reghulyrovanye surroghatnogho materynstva v Rossyy: avtorefer. dys. kand. juryd. nauk: 12.00.03* / A. O. Mytrjakova. Tjumenj, 2007. 25 s.

Січко Дмитро Сергійович
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Сичко Дмитрий Сергеевич
кандидат юридических наук,
доцент кафедры гражданского и криминального права и процесса
Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

Sichko Dmytro
PhD, Associate Professor Department of Civil and Criminal Law and Procedure
Petro Mohyla Black Sea National University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-4-5071

**ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДІЯЛЬНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ
З ОДНИМ УЧАСНИКОМ**

**ПРАВОВОЙ РЕЖИМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ
С ОДНИМ УЧАСТНИКОМ**

**THE LEGAL REGIME OF JOINT STOCK COMPANIES
WITH A SINGLE SHAREHOLDER**

Анотація. Стаття присвячена основним проблемним аспектам та особливостям функціонування акціонерного товариства, створеного одним засновником або з одним учасником. Розкривається сутність та зміст такого одноосібного здійснення господарської діяльності в сфері відносин з приводу корпоративного управління. Звертається увага на існуванні нормативно-правового забезпечення господарських товариств з одним учасником в праві ЄС. Робиться аналіз сучасного вітчизняного законодавства щодо регулювання правового режиму та правового статусу діяльності акціонерного товариства з одним учасником. Визначається особливість реалізації функцій загальних зборів одним акціонером, а також проводиться ґрунтовний аналіз оптимізації внутрішньої організаційної структури такого підприємства. Вагоме місце в роботі займає аналіз положень законодавства України, зокрема Законів України «Про господарські товариства»; «Про акціонерні товариства». За наслідками такого аналізу стало можливим запропонувати уточнення сучасного законодавства, метою яких є підвищення ефективності правового регулювання діяльності акціонерного товариства з одним учасником. В статті піднімаються питання ефективності функціонування господарських товариств з одним учасником, а також проблеми пов'язані із перетворенням органів управління у випадку консолідації акціонерного капіталу в одного акціонера, шляхом викупу всіх акцій такого товариства.

Ключові слова: господарські товариства з одним учасником, акціонерні товариства, учасник товариства, засновник товариства, органи управління товариства, правовий режим.

Аннотация. Статья посвящена основным проблемным аспектам и особенностям функционирования акционерного общества, созданного одним учредителем или с одним участником. Раскрывается сущность и содержание такого единоличного осуществления хозяйственной деятельности лицом в сфере отношений по поводу корпоративного управления. Обращается внимание на существовании нормативно-правового обеспечения хозяйственных обществ с одним участником в праве ЕС. Делается анализ современного отечественного законодательства по регулированию правового режима и правового статуса деятельности акционерного общества с одним участником.

Определяется особенность реализации функций общего собрания одним акционером, а также проводится анализ оптимизации внутренне- организационной структуры такого предприятия. Отдельно уделено внимание анализу положений

законодательства Украины, в частности Законов Украины «О хозяйственных обществах»; «Об акционерных обществах». За результатами такого аналізу було пропонується уточнення діючого законодавства, метою якого є підвищення ефективності правового регулювання діяльності господарських товариств з одним учасником. В статті затрагиваються питання ефективності функціонування господарських товариств з одним учасником, а також проблеми, пов'язані з реорганізацією органів управління в разі консолідації акціонерного капіталу одним акціонером, шляхом викупу всіх акцій такого товариства.

Ключевые слова: господарские общества с одним участником, акционерные общества, участник общества, учредитель общества, органы управления общества, правовой режим.

Summary. The research paper deals with the main problematic aspects and peculiarities of the functioning of economic entities in the form of economic partnerships established by one founder or one shareholder. The essence and content of individual economic activity by a person in the field of relations concerning corporate governance is revealed. Attention is drawn to the existence of the regulatory framework of one-shareholder economic entities in the EU law. An analysis of current domestic legislation on the regulation of the legal regime and the legal status of the activities of economic entities is carried out. The research pays special attention to the functioning of joint-stock companies with one shareholder (owner), in particular the issues of the activity of its management bodies are raised. The peculiarity of the performance of the functions of the general meeting by one shareholder is determined, as well as a thorough analysis of the optimization of the internal organizational structure of such an enterprise is carried out. An important place in the work is occupied by the analysis of the provisions of Ukrainian legislation, in particular, the Laws of Ukraine «On Economic Entities»; «On Joint Stock Companies». As a result of this analysis, it became possible to propose clarification of the current legislation aimed at increasing the effectiveness of legal regulation of the activities of one-shareholder economic entities. The issues of the effectiveness of the functioning of one-shareholder economic entities are separately raised in the research paper, as well as problems connected with the transformation of management bodies in case of consolidation of share capital in one shareholder by redemption of all shares of the company.

Key words: one-shareholder economic entities, joint-stock companies, company's shareholder, founder of the company, management bodies of the company, legal regime.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економічних відносин та господарського сектору демонструє необхідність інтенсифікації діяльності економічних агентів. Однією з таких моделей є функціонування суб'єкта господарювання із одним засновником, що суттєво спрощує процедуру його управління та розширює можливості реалізації підприємницького потенціалу учасників економічних відносин. Таким чином, актуалізуються питання, зокрема оптимізації цивільно-правового забезпечення правового статусу акціонерного товариства з одним засновником та регулювання його діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика законодавчого закріплення існування господарських товариств з одним власником є однією із найновіших в доктрині цивільно-правової науки. Тому на особливу увагу заслуговують дослідження таких вчених як Ю. Ю. Акіменко [1], Т. В. Блащук [2], Н. М. Гончарова [3], Ю. М. Крупка [4], І. О. Лехкодух [5] та інші.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є аналіз сучасного стану та пошук шляхів оптимізації цивільно-правового забезпечення правового режиму діяльності акціонерного товариства з одним засновником.

Виклад основного матеріалу. Юридична особа, як явище, інститут цивільно-правової науки, виступає результатом корпоративізації, об'єднання капіталів, ресурсів та відповідальності. Створення юридичної особи, саме як кінцевої форми концентрації капіталу та матеріально-технічних ресурсів, передбачає наявність елементу колективної взаємодії власників часток, які формують таку юридичну особу. З таких позицій можна говорити про те, що існування господарського товариства з одним засновником є не виключення із загального правила, а новою окремою формою реалізації господарської діяльності.

В цьому контексті цікавою вбачається позиція Н. М. Гончарової, яка зазначає, що «господарські товариства з одним учасником вже не забезпечують інтереси концентрації капіталу, а, навпаки, вони використовуються для виділення власником тієї частини особистого капіталу, яка буде використовуватися у підприємницькій діяльності. Така форма організації підприємницької діяльності ідеально підходить для випадку, коли одна особа володіє достатнім капіталом для того, щоб не об'єднуватися з іншими особами, бажає обмежити свій ризик лише майном, вкладеним у юридичну особу» [3]. Тобто у випадку діяльності господарського товариства з одним засновником (учасником) відпадає необхід-

ність концентрації капіталу, оскільки він є в наявності однієї фізичної особи, яка прагне забезпечити максимальний контроль за його функціонуванням.

Що ж до правового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання з одним учасником (засновником), то тут слід перш за все відобразити причину та природу такої форми реалізації особою права на здійснення підприємницької діяльності.

По перше, звертає на себе увагу Друга Директива Ради ЄС № 77/91/ЄЕС, яка була прийнята ще 13.12.1976 року і в якій вперше визнається можливість існування суб'єкта господарювання у формі господарського товариства з одним власником (учасником). Ця можливість закріплюється в ст. 5 вказаної Директиви і вона вимагає уточнення, оскільки вказується лише на можливість «створення товариства для якого вимагається більше, ніж один учасник» [6]. Мова йде саме про створення, а не про існування товариства в подальшому де передбачається можливість концентрації капіталу в однієї особи шляхом викупу часток.

Розуміючи необхідність більш детального регулювання питання функціонування господарських товариств з одним учасником, Рада ЄС видає Дванадцятую директиву № 89/667/ЄЕС від 21 грудня 1989 року, в ст. 2 якої зазначається, що «товариство може мати єдиного учасника вже на момент свого заснування, або шляхом переходу всіх часток до однієї особи (товариство з єдиним учасником)» [7]. При чому, ст. 2 цієї ж Директиви містить досить цікаве положення, що національні законодавства країн-членів ЄС повинні або визначати спеціальний режим функціонування господарських підприємств якщо їх єдиним учасником є юридична особа або передбачати відповідні санкції щодо таких випадків. Тобто законодавство ЄС відзначає в цьому певну проблему та рекомендує національним законодавствам застосовувати певні санкційні заходи з метою обмеження випадків існування суб'єктів господарювання з одним учасником (засновником), яким виступає юридична особа.

Наведені вище положення були імплементовані у національне законодавство України, при чому як в Цивільний кодекс України, так і в окремі спеціальні законодавчі акти.

Зокрема, позиція стосовно акціонерного товариства міститься в ч. 4 ст. 153 ЦК України, відповідно до якої зазначається, що «акціонерне товариство може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства. Відомості про це підлягають реєстрації і опублікуванню для загального відома» [8]. Разом з тим, даною статтею законодавець прямо

забороняє діяльність акціонерного товариства з одним учасником, якщо таким учасником є інше господарське товариство, яке також має одного учасника. Така позиція виявляється цілком логічною з точки зору мети та порядку ведення господарської діяльності, що у випадку заснування однією особою іншої особи і створення нею в подальшому акціонерного товариства породжує лише ланку взаємозалежних пов'язаних осіб.

Але загалом, вітчизняний законодавець визнає господарське товариство з одним власником досить ефективною формою реалізації підприємницької діяльності, оскільки дублює положення про можливість його утворення одразу в декількох нормах: відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» «засновниками акціонерного товариства можуть бути одна, дві чи більше осіб» [9]. ЦК України також передбачає, що «товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою» [8]. Але крім цього в ст. 98 визнається право і можливість засновника такого товариства, від імені товариства вирішувати питання щодо здійснення правочинів із собою в якості фізичної особи або в якості юридичної особи, у випадку якщо господарське товариство з одним учасником має таким учасником саме юридичну особу.

Останнє відмічається нами як достатньо суперечливу можливість або навіть свободу господарської діяльності, яка може призвести до штучного зменшення податкового навантаження та формування історії фіктивних правочинів, метою яких є створення певного образу добросовісного контрагента товариством з одним учасником.

Як зазначає А. Гук «існування господарських товариств у складі одного учасника можливе не тільки у випадку придбання одним акціонером (учасником) всіх акцій (часток), а й у інших випадках набуття права власності на акції (частки): дарування, спадкування, правонаступництва тощо. Таким чином, у складі одного учасника можуть бути створені та діяти такі форми господарських товариств: акціонерні товариства; товариства з обмеженою відповідальністю; товариства з додатковою відповідальністю» [10]. Цей висновок цілком відповідає логіці законодавчого регулювання функціонування товариства з одним учасником.

Отже необхідно зауважити на наступні особливості правового режиму діяльності окремих органів управління акціонерного товариства з одним учасником (засновником):

- наглядова рада акціонерного товариства не створюється у випадку, якщо таке товариство має одного учасника. Це положення є логічним висновком

з аналізу норми ст. 46 Закону України «Про господарські товариства», відповідно до якої «в акціонерному товаристві з числа акціонерів може створюватися наглядова рада акціонерного товариства, яка представляє інтереси акціонерів у період між проведенням загальних зборів і в межах компетенції, визначеної статутом, контролює і регулює діяльність виконавчого органу» [11]. Але враховуючи наявність лише одного учасника цілком логічним вбачається неможливість створення наглядової ради, оскільки кількість акціонерів в такому випадку дорівнює одному, а рада — як колегіальний орган — не може існувати за умови одноосібного представлення інтересів єдиним учасником. У тому ж випадку, якщо відбувається консолідація часток акціонерного товариства (всього акціонерного капіталу) в одного власника, повноваження наглядової ради повинні бути припинені;

- ревізійна комісія акціонерного товариства з одним учасником також не створюється. Відповідно до ст. 49 Закону України «Про господарські товариства», «контроль за фінансово-господарською діяльністю правління акціонерного товариства здійснюється ревізійною комісією, яка обирається з числа акціонерів. Членами ревізійної комісії не можуть бути члени правління, наглядової ради акціонерного товариства та інші посадові особи» [11]. Логіка висновку щодо неможливості створити колегіальний (комісійний) орган з числа одного акціонера тотожна висновку щодо відсутності в акціонерному товаристві з одним учасником наглядової ради.

Але враховуючи викладене вище, звертає на себе певна неузгодженість законодавчого регулювання діяльності акціонерного товариства з одним власником. Мова йде про положення ч. 3 ст. 49 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до якої «обрання персонального складу наглядової ради, ревізійної комісії (в разі їх створення) здійснюється без застосування кумулятивного голосування» [9]. На нашу думку, ця норма є рудиментарною, оскільки у такому розумінні наглядової ради, в якому це поняття закріплене в законодавстві, створення наглядової ради та ревізійної комісії з числа акціонерів є неможливим в умовах акціонерного товариства з одним учасником.

Так, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 51 Закону України «Про акціонерні товариства» визначається мож-

ливість виконання повноважень наглядової ради загальними зборами у випадку, якщо наглядова рада не створюється. Загалом обов'язковість створення наглядової ради передбачена лише для акціонерного товариства з кількістю учасників більше 10 або в публічному акціонерному товаристві. Що ж до ревізійної комісії або ревізора (а Закон України «Про акціонерні товариства» передбачає здійснення таких функцій однією особою), то ним, знову ж таки, виходячи з логіки викладення норм в Розділі XIV «Перевірка фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства» аналізованого закону, може бути сам єдиний учасник товариства.

Таким чином, для уточнення положень законодавства нам уявляється цілком логічним змінити трактування норми ч. 3 ст. 49 Закону України «Про акціонерні товариства» з урахуванням положень ст. 46 та ст. 49 Закону України «Про господарські товариства», а також положень ст. 51 та Розділу XIV Закону України «Про акціонерні товариства» виклавши її в такій редакції:

«3. Наглядова рада в акціонерному товаристві, що складається з однієї особи, не створюється. Ревізором акціонерного товариства, що складається з однієї особи, одноосібно може виступати єдиний акціонер такого товариства. Рішення акціонера з питань прийняття на себе обов'язків ревізора акціонерного товариства, оформлюється ним письмово (у формі рішення). Для виконання ревізії діяльності акціонерного товариства, що складається з однієї особи, його акціонер може залучати незалежного аудитора (аудиторську фірму)».

Висновки. Враховуючи викладене вище слід звернути увагу на особливості та проблемні аспекти правового режиму діяльності господарського товариства з одним учасником. Наявність лише одного учасника у випадку акціонерного товариства накладає певні особливості на функціонування органів управління такого товариства, зокрема наглядової ради та ревізійної комісії (ревізора). Так само, певні особливості існують і щодо здійснення повноважень загальних зборів товариства, оскільки у випадку наявності лише одного учасника вони не проводяться, а всі рішення приймаються одноособо та оформлюються протокольні. Подібна відсутність бюрократичних процедур суттєво прискорює процес прийняття рішення та робить управління суб'єктом господарювання більш оперативним й ефективним.

Література

1. Акіменко Ю. Ю. Про правовий статус товариства однієї особи в Україні, Німеччині та США. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2007. Вип. 36. С. 378–391.
2. Блащук Т. В. Особливості правового статусу юридичної особи з одним учасником. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 12. С. 3–7.
3. Гончарова Н. М. Господарське товариство з одним учасником — новела Цивільного кодексу України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_3816.
4. Крупка Ю. М., Міщук В. В. Особливості правового статусу товариства з одним учасником. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. Київ, 2014. Вип. 25. С. 183–190.
5. Лехкодух І. О. Щодо правового статусу господарських товариств з одним учасником Форум права. 2016. № 5 С. 123–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_5_22
6. Про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні частини другої статті 58 Договору, з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу, з метою забезпечення рівності застосування таких гарантій: Друга Директива Ради від 13.12. 1976 р. № 77/91/ЄЕС. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877>.
7. Про товариства з обмеженою відповідальністю з єдиним учасником: Дванадцята Директива Ради ЄС від 21.12.1989 р. № 89/667/ЄЕС. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877>.
8. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n451>.
9. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#n128>.
10. Гук А. Органи господарських товариств з одним учасником. Юридичний журнал. 2006. № 8 С. 24–33 URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2370>.
11. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12/>.

References

1. Akimenko Ju. Ju. Pro pravovyy status tovarystva odniji osoby v Ukraini, Nimechchyni ta SShA. Aktualjni problemy derzhavy i prava. Odesa, 2007. Vyp. 36. S. 378–391.
2. Blashhuk T. V. Osoblyvosti pravovogo statusu jurydychnoji osoby z odnym uchasnykom. Pidpryjemnyctvo, goshpodarstvo i pravo. 2005. # 12. S. 3–7.
3. Ghoncharova N. M. Ghospodarsjke tovarystvo z odnym uchasnykom — novela Cyvilnogho kodeksu Ukrainy. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_3816.
4. Krupka Ju. M., Mishhuk V. V. Osoblyvosti pravovogo statusu tovarystva z odnym uchasnykom. Naukovyj chasopys NPU imeni M. P. Draghomanova. Serija 18: Ekonomika i pravo. Kyjiv, 2014. Vyp. 25. S. 183–190.
5. Lekhkodukh I. O. Shhodo pravovogo statusu ghospodarsjkykh tovarystv z odnym uchasnykom Forum prava. 2016. #5 S. 123–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_5_22
6. Pro uzghodzhennja gharantij, jakykh vymaghajutj derzhavy-chleny vid tovarystv u rozuminni chastyny drughoji statti 58 Doghovoru, z metoju zakhystu interesiv uchasnykiv ta tretikh osib, z oghljadu na stvorennja akcionernykh tovarystv, zberezhennja ta zminy kapitalu, z metoju zabezpechennja rivnosti zastosuvannja takykh gharantij: Drugha Dyrektyva Rady vid 13.12. 1976 r. # 77/91/JeES. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877>.
7. Pro tovarystva z obmezhenuju vidpovidalnistju z jedynym uchasnykom: Dvanadejata Dyrektyva Rady JeS vid 21.12.1989 r. # 89/667/JeES. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877>.
8. Cyvilnyj kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n451>.
9. Pro akcionerni tovarystva: Zakon Ukrainy vid 17.09.2008 r. # 514-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#n128>.
10. Ghuk A. Orghany ghospodarsjkykh tovarystv z odnym uchasnykom. Jurydychnyj zhurnal. 2006. #8 С. 24–33 URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2370>.
11. Pro ghospodarsjki tovarystva: Zakon Ukrainy vid 19.09.1991 r. # 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12/>.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Juridical sciences»

№ 4(18)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2019

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 23.07.2019. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 6,98. Тираж 100. Заказ № 220.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.